

P. KROPOTKIN

Din

MAREA REVOLUȚIE

FRANCEZĂ

In Românește

DE

P. MUȘOIU

Exemplarele primite prin poștă se achită neapărat
A se vedea și bibliografia din dos

BIBLIOTECA „REVISTEI IDEEI”
No. 28 — STRADA FLUERULUI — No. 28
BUCUREȘTI

427655T

93(44)

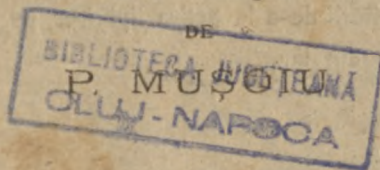
P. KROPOTKIN

Din

MAREA REVOLUȚIE

FRANCEZĂ

In Românește

Exemplarele primite prin poștă se achită neapărat

427.655

BIBLIOTECA „REVISTEI IDEEI”

No. 28 — STRADA FLUERULUI — No. 28

BUCUREȘTI

PREȚ/VOLUNTAR.

Cu sprijinul unor buni prieteni, Dr. T. BERNARD,
ALICE BOGDAN-PITEȘTI, AL. ILIESCU, ION IONESCU,
ANTON I. PETRESCU-Nanov, și-a unui bine-voitor tipograf,
N. N. STOICĂ, bun prieten și iel.

Pildă pentru alte de valoare de-ale noastre lucrări,
pentru cari doritorii de-a le activa tipărirea, se vor înscrie
cu contribuirea din timp.

P. M.

Pentru timpurile zbuciumate prin cari trecem, unele date din Revoluția cea mare franceză nu vor fi lipsite de interes.

Împrejurările sînt îndeestul de bune povățuitoare, mințile celor scoși de împrejurări înainte pentru a pregăti lumii alte destine, sînt cît se poate de agerite.

Dar și buna povățuire și agerirea, printr'o mai dinainte vedere a celor ce sînt să se întîmple, pot fi sporite, mai ales cînd istoria cată să se repete.

De luat aminte.

P. MUȘOIU.

18-22 Februar 1920, Nanqv.

Cele două mari curențe ale Revoluției.
Revoluția populară. Imprumutul forțat.
Pământurile comunale. Ce a făcut Adunarea
legiuitoare cu ieie.

Lupta în contra lipsei. Maximum. Asignatele.
Mișcarea Comunistă.

Idei asupra socializării pământului, industriilor,
alimentelor și asupra socializării comerțului.

Invățămîntul. Sistemul metric. Noul calendar.
Incerări anti religioase.

9 Thermidor. Izbînda Reacțiunei.

Concluzie.

Din MAREA REVOLUȚIE

1789-1793

Cele două mari curențe ale Revoluției.

Două mari curențe au pregătit și au săvârșit Revoluția. Unul, curentul ideilor, valul de idei noi asupra reorganizării politice a Statelor, pornea de la burghezie. Altul, curentul acțiunii, pornea de la țărani și de la proletarii orașelor, cari voeau să dobîndească îmbunătățiri imediate și pipăite pentru starea lor economică. Cînd aceste două curențe se întîlniră, de-o cam dată pentru acelaș scop, cînd își dădură pentru cit-va timp un sprijin reciproc, avu loc Revoluția.

Încă de mult filosoffii din veacul al optsprezecelea săpaseră temeliiile societăților încătăramate de pe vremea aceea, în cari atît puterea politică, cit și o mare parte din bogății, aparțineau aristocrației și clerului, pe cînd mulțimea, poporul, iera viață de povară a celor puternici. Proclamînd suveranitatea rațiunii, predicînd încrederea în natura omenească și declarînd că această natură, coruptă de așezămintele cari în cursul istoriei duseră pe om la robie, își va găsi din nou toate însușirile-i bune de îndată ce va fi căpătat libertatea, filosoffii deschiseseră lumii, noi orizonturi. Proclamînd egalitatea tuturor oamenilor, fără deosebire de neam, și cerînd supunerea fie-cărui cetățean, rege sau țaran, supunerea la lege, socotită ca exprimînd voința întregii nații, cînd iera făcîntă de reprezentanții poporului: cerînd în sfîrșit libertatea contractelor între oameni liberi și desființarea servitudinilor feudale: formulînd toate aceste cereri, legate

între ieie prin spiritul sistematic și prin metoda care caracterizază cugetarea poporul francez, filosofil pregătiseră negreșit căderea vechiului regim, de-o cam dată măcar în minți.

Dar numai asta nu putea să fie de-ajuns pentru a face să izbucnească Revoluția. Mai trebuia să se treacă de la teorie la faptă, de la idealul făurit în închipuire la punerea lui în aplicare, în fapte. Și ceca-ce trebuie să studieze, mai cu samă, istoria, astăzi, sint împrejurările cari îngăduiră nației franceze, la un moment dat, să facă asemenea silință: să înceapă înfăptuirea idealului.

Pe de altă parte, încă cu mult înainte de 1789, Franța și intrase într-o perioadă de răscoale. Venirea lui Ludovic al XVI-lea la tron, în 1774, fu semnalul unui întreg șir de răscoale din pricina foamei. Astea durară până la 1783. După asta urmă o perioadă de liniște relativă. Dar, de la 1786, și mai cu samă de la 1788, răscoalele țăranilor izbucniră din nou cu o nouă putere. Motivul de căpetenie al celor dintâi răscoale fusese foametea. Acum, dacă lipsa pînii iera mereu una din pricinile răscoalelor, mai cu samă dorința de-a nu mai plăti angaralele feudale iera aceea care împingea pe țărani la răscoală. Până în 1789, numărul acestor răscoale merse crescînd, și în sfîrșit în 1789 ieie se întînseră în tot estul, nord-estul și sud-estul Franței.

Cu chipul acesta organizarea socială se desfăcea. Cu toate astea o răscoală nu ie încă o revoluție, chiar cînd ar lua niște forme atît de cumplite ca cele ale răscoalei țăranilor ruși din 1773, de sub steagul lui Pugatcev. O revoluție, ie cu mult mai mult de cît un șir de răscoale de la sate sau de la oraș. Ie mai mult de cît o simplă luptă de partide, ori-cît de sîngeroasă această luptă ar fi, mai mult de cît o luptă de stradă și mult mai mult de cît o simplă schimbare de loc în 1830 și 1848 în Franța. O re-

voluție, ie răsturnarea grăbită, în cîți-va ani, a unor așezăminte căror le trebuiseră veacuri ca să se înrădăcineze în sol și cari păreau atît de temelnice, atît de nestrămutate, în cît chiar cei mai aprigi reformatori abia cutezau să le atace în scrierile lor. Ie prăbușirea, fărîmîțirea în cîți-va ani, a tot ce alcătuea până atunci fundamentul vieții sociale, religioase, politice și economice a unei nații, spulberarea ideilor admise-ni de obște și a părerilor obicinuite asupra relațiilor atît de complicate dintre toate unitățile turmei omenești. O revoluție în sfîrșit ie înmugurirea unor concepții nouă, egalitare, asupra raporturilor dintre cetățeni, concepții cari nu întîrzie să ajungă realități și atunci încep să se răsfrîngă asupra națiilor vecine, răstoarnă lumea și dau cuvîntul de ordine veacului următor, li dau problemele, știința, normele lui de dezvoltare economică, politică și morală.

Pentru a ajunge la un rezultat atît de însemnat, pentru ca o mișcare să iee proporțiile unei revoluții, cum se întîmplă în 1648-1688 în Anglîtera și în 1789-1793 în Franța, nu-i de-ajuns ca o mișcare de idei să aibă loc în clasele culte, ori-cît de adîncă or fi această mișcare: și leară-și nu-i de-ajuns să se producă numai niște mișcări în sinul poporului, ori-cît de multe și de întinse ar fi. *Acțiunea revoluționară*, purcesă de la popor, trebuie să coincidă cu mișcarea *cugetărei revoluționare*, purcesă din clasele culte. Trebuie unirea amîndurora.

De aceea Revoluția franceză, ca și Revoluția engleză din celalt veac, avu loc cînd burghezimea, după ce se adăpă cu îndestulare de la izvoarele filosofiei din timpul său, ajunsse la conștiința drepturilor sale, concepu un alt plan de organizare politică și, tare pe știința iei, stăruitoare la muncă, se simți în stare să pue mina pe stăpînire, smulgînd-o din mina unei aristocrații de palat care, prin neprișeperea, prin ușurătatea, prin risipa iei, ducea țara la cea

mai desăvârșită ruină. Dar, numai iele, burghezimea și clasele culte, n'ar fi făcut nimic, dacă, în urma a o mulțime de împrejurări, nu s'ar fi mișcat și masa țăranilor și, printr'un șir neîntrerupt de răscoale cari durară patru ani, n'ar fi dat șputină nemulțămirilor claselor mijlocii să combată pe rege și curtea, să răstoarne așezămintele vechi, și să schimbe cu totul regimul politic al țării.

Istoria acestei duble mișcări înse nu s'a făcut. Istoria Marelui Revoluții Franceze a fost făcută și răsfăcută de o mulțime de ori, din punctul de vedere al atitor diferite partide. Dar până acum istoricii s'au aplicat să povestească cu deosebire istoria politică, istoria cuceririlor burghezimei asupra partidului Curții și asupra apărătorilor așezămintelor vechi monarhiei. Ast-feliu noi cunoaștem prea bine deștepătarea cugetărei premergătoare Revoluției. Cunoaștem principiile cari au călăuzit Revoluția, și cari s'au întrupat în opera ei legiuitoare, ne înminunăm în fața marilor idei pe cari le-a aruncat în lume și pe cari veacul al nouăsprezecelea a căutat să le aducă mai tirziu la îndeplinire în țările civilizate. În scurt, istoria parlamentară a Revoluției, războaiele ei, politica și diplomația ei au fost studiate și povestite în toată amănunțimea. Dar istoria *populară* a Revoluției rămîne de acum de făcut. Rolul *poporului* de la țară și de la oraș în această mișcare n'a fost studiat încă în întregime. Din cele două curențe cari au făcut Revoluția, cel al *cugetărei* ie cunoscut, dar curentul celalt, *acțiunea populară*, n'a fost măcar schițat.

Pe sama noastră, urmașii celor pe cari contemporanii îi numeau „anarhiști”, pe sama noastră rămîne să studiem acest curent popular, să-i scoatem cel puțin la iveală cele mai de căpetenie trăsături.

Revoluția Populară. Imprumutul forțat.

Dacă cine-va s'ar îndoi asupra nevoei în care se afla Revoluția, de a îndepărta din Convenție pe cei mai de căpetenie oameni din partidul Girondiei, nu va avea de cit să arunce o privire asupra operei legislative pe care se apucă să o îndeplinească Convenția, de îndată ce fu zdrobită opoziția dreptei.

Impozitul forțat asupra bogaților, pentru a se putea face față uriașelor cheltuieli de războiu, fixarea unui preț maximal asupra bucatelor, întoarcerea la comune a pământurilor rîpite lor în 1669 de către boeri, desființarea definitivă a drepturilor feudale, fără răscumpărare, legile asupra moștenirilor făcute pentru a răspîndi bogățiile și ale egaliza, Constituția democratică din 1793. Toate aceste măsuri fură luate răpede, de îndată ce *Dreptele* fură slăbite prin expulzarea șefilor girondini.

Această perioadă, care dură de la 31 Mai 1793 până la 27 Iuliu 1794, 9 Thermidor din anul al II-lea al Republicei, reprezintă perioada cea mai însemnată din întreaga Revoluție Franceză. Marile schimbări în raporturile dintre cetățeni, al căror program fu schițat de Adunarea Constituantă în noaptea de 4 August 1789, se îndeplineau în sfîrșit, după patru ani de împotrivire, de către Convenția curățită, sub presiunea revoluției populare. Și poporul „sanculoții”, cum se zicea pe atunci, nu numai că sili Convenția să legisneze în sensul acesta, venindu-i în ajutor prin răscoala din 31 Mai, tot aceștia puneau măsurile acestea în aplicare pe loc, cu ajutorul societăților populare, la cari se adresau delegații convenționali cînd trebuiau să creeze puterea executivă pe loc.

Foametea urma să bîntue în perioada aceasta, iear războiul, pe care Republica trebuia să-l susţină împotriva coaliţiei regelui Prusiei, a împăratului Germaniei, a regelui Sardiniei şi a Regelui Spaniei, împinşi şi susţinuţi de Engllitera, lua proporţii îngrozitoare. Treburile războiului ierau uriaşe: nici nu ne putem face idee de iele, dacă nu ţinem socoteală de amănuntele cari se întîlnesc în documentele timpului şi cari înfăţişază cumplita lipsă, ruina la care iera adusă Franţa de către invazie. În aceste împrejurări cu adevărat tragice, cînd totul lipsea, pînea, încălţămîntea, vitele de muls, fierul, plumbul, salpetrul, şi cînd nimic nu putea intra, nici pe pămînt, printre cele patru sute de mii de oameni aruncaţi asupra Franţei de aliaţi, nici pe mare, prin cereul de vase Engleze cari făceau blocada, în aceste împrejurări se zbăteau sanculoţii spre a salva Republica, care părea mai gata să-şi dea duhul.

Tot o dată, tot ce ţinea cu vechiul regim, tot ce ocupase în trecut poziţii privilegiate şi care trăgea nădejde fie să capete din nou aceste poziţii, fie să-şi creeze sub regimul monarhic altele nouă, de îndată ce-ar fi fost stabilit ieară-şi atare regim, clerul, nobilii, burghezii îmbogăţiţi de Revoluţie, cu toţii conspirau împotriva Revoluţiei. Cel rămaşi acesteea credincioşi trebuia să se zbată între cercul de balonete şi de tunuri cari se strîngeau în jurul lor, şi conspiraţia internă care căuta să-i lovească în spate.

Văzînd asemenea lucru, sanculoţii se grăbiră să facă aşa că dacă reacţia avea să ieasă biruitoare, să găsească o Franţă nouă, regenerată: ţăranul stăpîn pe pămînt, muncitorul de la oraşe obicinuit cu egalitatea şi cu democraţia, aristocraţia şi clerul, despoeaţi de bogăţiile cari le-alcătueau adevărata putere, şi aceste bogăţii şi trecute în alte mii şi mii de mîni, bucăţelile, cu totul schimbate ca-nfăţişare, zicînd aşa să nu mai fie de cunoscut, să nu mai fie cu putinţă de luat înapoi.

Adevărata istorie a acestor treisprezece luni, din iuliu 1793 până-n iuliu 1794, n'a fost făcută până acum. Documentele cari trebuie să slujască pentru a o scrie-ntr'o zi, documentele acestea există în arhivele provinciale, în raporturile și scrisorile Convenționalilor delegați, în copiii municipalităților, a societăților populare, și așa mai departe. Dar încă n'au fost despolate cu îngrijirea care s'a dat actelor privitoare la legislația Revoluției, și ar trebui de grăbit, fiind-că au și prins să dispară. Asta va cere fără-n-doeală munca a o vieață de om, dar fără această muncă istoria Revoluției va fi rămasă neisprăvită.

Ceea-ce istoricii au studiat mai ales din cursul acestei perioade, leste Războiul, leste Teroarea. Cu toate astea nu acesta-l esențialul. Lucrul cel mai de samă le opera imensă de răspîndire a proprietății fonciare, opera de democratizare și de descreștinare a Franței, operă care fu îndeplinită în cursul acestor treisprezece luni. Povestirea acestei munci urlașe, cu toate luptele la cari a dat naștere, la fața locului, în fie-care oraș și în fie-care cătun al Franței, va fi opera unui istoric viitor. Tot ce putem face noi, astăzi, le de-a pune-n lumină cte-va date mai însemnate.

Cea dintâi măsură cu adevărat revoluționară, luată după 31 Mai, în *împrumutul forțat la bogați*, pentru a face față cheltuelilor de război. Situația Tezaurului lera jalnică. Războiul înghițea colosale sume de bani. Cursul asignatelor, puse în circulație în prea mare cîtîme, prinsese-a scădea. Alte impozite asupra sărăciei nu mai puteau produce nimic. Ce lera de făcut, de cît să se impue bogați? Și ideea unui împrumut forțat, de-uu miliard, luat de la bogați. Idee care încolțise la începutul Revoluției, sub ministerul lui Necker, dospesă-n mulțime.

Cînd cetim astăzi ceea-ce contemporanii, reacționarii ce

și revoluționarii, spun despre starea de atunci a Franței, nu ne putem împiedica de-a gândi că ori-ce republican, ori-ce idee ar fi avut asupra proprietății, trebuia să admită ideea împrumutului forțat. Nu iera cu puțință altă scăpare. Cînd fu pusă chestia asta, la 20 Mai, impozitul fu recomandat de moderatul Cambon. Girondinii săriră înse asupra acestuia cu o violență nepomenită, provocînd în Convenție o detestabilă scenă. Așa-că tot ce se putu face la 20 Mai, fu să se admită ideea unui împrumut forțat *în principiu*. Cît despre modul de împlinire, acesta trebuia să fie discutat mai tîrziu, dacă nu nici o dată, dacă Girondinii aveau să izbutească să trimeată pe *Montagniarzi*, „la Sînca Tarpeană“.

Dar chiar în noaptea de după expulzarea șefilor Girondini, Comuna de Paris hotărî ca decretul care fixa prețul maximal al bucatelor să fie pus fără întîrziere în aplicare: să se porceadă pe dată la înarmarea cetățenilor: să se facă împrumutul forțat: și armata revoluționară să fie organizată, cuprinzînd pe toți cetățenii valizi, îndepărtînd înse de la comandament pe *foști*, cu alte cuvinte pe foștii nobili, pe „aristocrați“.

Convenția se grăbi de-a lucra în sensul acesta, și la 22 Iunie 1793 iea discuta raportul lui Real, care punea principiile următoare ale împrumutului forțat. Venitul *necesar*, trei mii de livre pentru un părinte de familie, și o mie cinci sute de livre pentru un celibatar, iera scutit de împrumut. Veniturile *îmbielsugate* aveau să suporte împrumutul în chip progresiv, până la maximum, zece mii de livre pentru celibatari și două-zeci de mii de livre pentru părinții de familie. Dacă venitul va trece de acest maximum, va fi privit ca *prisos* și va trece în întregime la împrumut. Acest principiu fu adoptat, atît că convenția, prin decretul iei din aceeași zi, fixă necesarul la șase mii de livre pentru celibatari, și la zece mii de livre pentru părinții de familie.

Se văzu totu-și, în August, că, cu asemenea cifre, împrumutul va produce mai puțin de două sute de milioane, și la 3 Septembrie, Convenția trebui să revie asupra decretului iei din 22 Iunie. Iea fixă *necesarul* la o mie de livre pentru celibatari și la o mie cinci sute de livre pentru cei însurați și câte o mie de livre pentru fie-care din membrii familiei.

Veniturile *imbielsugate* ierau taxate de-un impozit care mergea de lu 10 până la 50 la sută venit. Cît despre veniturile cari treceau de nouă mil de livre, ierau taxate așa ca să nu lese nici o dată mai mult de patru mii cinci sute de livre venit, peste *necesarul* despre care am pomenit, ori-care ar fi fost venitul celui bogat. Asta se aplica de altminteri, nu pentru un *impozit* permanent, ci pentru un *împrumut forțat*, care se făcea o singură dată în împrejurări neobicinuite.

Lucru izbitor, care dovedește în chip vădit neputința parlamentelor. Negreșit, n'a existat guvern care să inspire mai multă teroare de cît Convenția din anul al II-lea al Republicei. Cu toate astea, legea referitoare la împrumutul forțat nu fu aplicată. Bogații nu plătiră. Împrumutul costă enorm. Cum să fie ridicat înse de la bogații cari nu voeau să plătească? Sechestrarea, vânzarea? Astea cereau un întreg mecanism, și mai ierau atîtea bunuri naționale scoase-n vânzare.

Materialicește, împrumutul fu o neizbîndă. Dar cum intenția Montagniarzilor înaintați iera să pregătească și spiritele dentru ideea *egalizării bogățiilor*, și de-a o face să facă un pas mai departe, în privința asta și-au atins scopul.

Mai tîrziu, chiar după reacția thermidoriană, recurse și Directoratul, în două rînduri, la acelaș mijloc, în 1795 și-n 1799. Ideea *prisosului* și-a *necesarului* își făcuse calea. Și se știe că impozitul progresiv a devenit programul democrației în cursul veacului următor Revoluției. Impozitul acesta a fost chiar aplicat în unele State, bine-înțele, în proporții cu mult mai moderate, atît de moderate în cît nu mai rămase de cît cu numele.

Pământurile comunale.

Ce-a făcut Adunarea legiuitoare cu ele.

Două mari chestii ierau mai presus de toate în Franța rurală: reluarea de cătră comune, a pământurilor comunale, și desființarea cu totul a drepturilor feudale. Două mari chestii cari frământau două treimi din Franța, și a căror dezlegare stătea în așteptare, cită vreme Girondinii, apărătorii proprietății, ierau tari și mari în Convenție.

De la începutul Revoluției sau mai bine de la 1788, când o licărire de speranță pătrunse la sate, țăranii nădăjduiau și chiar căutară să intre în stăpânirea pământurilor comunale pe cari nobili, clerul și marii burghezi și le însușiră prin fraudă, folosindu-se de edictul din 1669. Unde putură, țăranii luară înapoi pământurile acestea, cu toată reprimarea grozavă care urma foarte adesea aceste acte de exproprieră.

Odinioară pământul, întreg pământul, islaz, pădure, pământurile nearate, ca și cele arate, ierau proprietatea comunităților sătenești. Boerii feudali aveau dreptul de judecături asupra locuitorilor, și cei mai mulți dintre ei aveau și dreptul de-a lua și diferite prestații în muncă și-n natură de la locuitori, de obicei trei zile de muncă și diferite plăți sau *daruri*, în natură. În schimb dînșii trebuiau să întreprindă gloate armate pentru apărarea teritoriului împotriva năvălirilor și călcărilor, fie a altor boeri, fie a străinilor, fie a tâlharilor de pe loc.

Încet-încet înse, cu ajutorul puterii militare ce o aveau, cu ajutorul clerului care iera unit cu ei, și al legiștilor, pri-

cepuți în dreptul Roman, pe cari-i întrețineau la curțile lor, boierii își apropiară citimi mari de pământuri, ca proprietate a lor. Această apropiere fu înceată de tot, trebuia veacuri ca să se săvârșască, evul mediu întreg. Dar pe la sfârșitul veacului al șaisprezecelea iera îndeplinită. Boierii posedau acum întinse cuprinsuri de pământ de muncă și de islazuri.

Asta inse nu le iera boierilor de ajuns.

Pe măsură ce populația Europei occidentale sporea, și pământurile căpătau din ce în ce mai multă valoare, boierii, ajunși demnitarii regelui și ocrotiți de toată autoritatea regelui și-a Bisericeii, începură a jindui la pământurile rămase în stăpânirea comunelor de țară. A pune mina pe aceste pământuri, prin feliu de feliu de mijloace și sub feliu de feliu de motive, prin forța sau prin fraudă legală, ajunse un lucru obicinuit în veacul al șaisprezecelea și al șaptesprezecelea. Atunci ordonanța din 1669, dată de Ludovic al XIV-lea, „Regele Soare”, veni să dea boierilor o nouă armă legală ca să-și însușască pământurile comunale.

Această armă, iera *alegerea*, care îngăduia boierilor o *treime* din pământurile cari aparțineau comunelor cari fuseseră odinioară sub cîrmuirea lor, iar boierii se grăbiră să se folosească de-acest edict pentru a pune mina pe pământurile cele mai bune, mai ales pe islazuri, de cari comunele sătești aveau trebuință pentru vitele lor.

Mai tirziu, sub Ludovic al XIV-lea și Ludovic al XV-lea, boierii, minăstirile, călugării, puseră mai departe mina pe pământurile comunale sub feliu de feliu de motive. Dacă se-ntemeea o minăstire în mijlocul unei păduri vergine, țărani dau bucuros călugărilor întinse cuprinsuri de pădure. Sau dacă boierul dobîndea, pentru nimica toată, dreptul de a întemeea o fermă a lui, pe pământurile comunei, în mijlocul unor pășuni inculte, pe urmă se ridica ca proprietar. Se

recurgea până și la fabricarea de acte false de proprietate. Alurea *hotărnicile* ierau un prilej, și-n mai multe ținuturi, boierul care încunajura cu-n gard o parte din pământurile comunale numai de cit se declara pe dinsa stăpîn, și cerea de la autoritatea regală sau de la parlament dreptul de proprietate asupra acestui cuprins. Impotrivirea comunelor la aceste acaparări fiind privită ca răzvrătire, de îndată ce boierul avea protectori la curte, furarea pământurilor comunale, în mare și-n mic, avea loc în toată întinderea țării.

Dar de îndată ce țăraniî simțiră că s'apropie Revoluția, începură să ceară ca acaparările făcute de la 1669, fie după legea *alegerii*, fie alt-feliu, să fie socotite ca nelegale, și ca pământurile ripite satelor sub motivul acesta, ca și pământurile pe cari singure comunele au fost aduse, prin felii de felii de mijloace frauduloase, să le cedeze unor particulari, să fie date-napoi comunelor sătești. În unele locuri, țăraniî, în timpul răzcoalelor din 1789 și 1792, și luaseră înapoi aceste pământuri. Dar reacția putea să vie din nou, și „foștii” puteau să li le răpească din nou. Așa-că trebuia să se întindă peste tot, să se legalizeze luarea-napoi: la care nu numai cele două Adunări, Constituanta și Legislativa, ci chiar Convenția, dominată de Girondini, se opuseră din toate puterile lor.

De notat că ideea de-a împărți pământurile comunale între locuitorii comunei, vinturată adesea de burghezii satelor, nu iera de loc aprobată de marea masă a țăranilor francezi, după cum nu-i aprobată nici de țăraniî ruși, bulgari, serbi, arabi, cabili, hiduși și alții, cari trăesc până-n zilele noastre sub regimul proprietății comunale. De alt-feliu se știe că de cite ori într-o țară de proprietate comună se ridică glasuri pentru împărțirea pământurilor cari aparțin comunelor, aceste glasuri vin totdeauna din partea citor-va *burghezi de-ai satului*, cari, îmbogățiți prin vre-un mic co-

meri, trag nădejde să pue mina pe bucățile celor săraci, de îndată ce pământurile comunale vor fi împărțite.

Faptul acesta are loc, în timpul Revoluției în Franța. Alături de masele, adâncite într-o mizerie cumplită, care creștea mereu, se aflau și *țărani-burghezi*, îmbogățiți într-un chip sau în altul, ale căror reclamații ajungeau mai ales la urechile administrației revoluționare, burgheză prin obârșia ei, prin gusturile ei și prin unele chipuri de a privi lucrurile.

Acești burghezi-țărani ierau cu totul de acord cu masa țăranilor săraci, de a cere întoarcerea pământurilor comunale rîpîte de la 1669 de către boeri, la comune. Dar ierau *contra* acestei mase, cînd cereau împărțirea pământurilor comunale, *împărțirea definitivă*.

Aceștia ierau pentru această împărțire cu atît mai mult cu cît în toate comunele, atît sătești cît și urbane, în cursul veacurilor se stabili o deosebire între cele două clase de locuitori. Ierau familiile mai mult sau mai puțin avute, ale celor cari ierau, sau se socoteau coborîtori din cei dintîi întemeelori ai comunei. Aceștia se numeau „burghezii”, *die Bürger* în Alsacia, „cetățenii”, „familiile”. Și ierau cei veniți mai tirziu a se stabili în comună, cari se numeau „locuitorii”, „mojicii”, *die Ansässigen*, în Alsacia și-n Elveția.

Numai cei dintîi aveau dreptul la pământurile comunale arabile, și numai ei aveau parte la dreptul de pășunat și la alte drepturi ale comunei asupra lemnului, asupra locurilor virane, asupra pădurilor, și așa mai departe, pe cînd locuitorilor, mojicilor, *Ansässigenilor*, totul le iera refuzat. De-abia acestora dacă li se îngăduia să pască o capră pe locurile virane, sau să adune uscătur sau castane.

Lucrurile se înăspriă cu mult mai mult după ce Adunarea Națională stabili, nu numai pentru drepturile politice, ci și

pentru alegerea Consiliului comunei și-a funcționarilor iei, a judecătorilor, și așa mai departe, nenorocita deosebire între cetățenii activi și cetățenii neactivi. Prin legea municipală din Decembre 1789, Constituanta, desființând adunarea populară a satului, alcătuită din toți capii de familie ai comunei, *mirul* rusesc, care până atunci, afară de restricțiile impuse de Turgot, urma să se întrunească sub ulm sau la umbra clopotniței, stabili, în locul acestei adunări a satului, *municipalitatea aleasă*, și aleasă numai de cetățenii activi.

Cu chipul acesta acapararea pământurilor comunale de către țăranii îmbogățiți și de către burghezi, trebui să meargă iute de tot. Le iera lesne cetățenilor „activi” să se înțeleagă-ntre iei pentru cumpărarea celor mai bune pământuri comunale, ripind celor săraci bucurarea de terenurile comunale, cari reprezentau, poate, singura garanție a existenței lor. Fără îndoială faptul se întâmplă în Bretania, și poate și-n Vandeea, unde țăranii, după cum vedem chiar după legile din 1793, se bucurau de largi drepturi asupra unor întinse cuprinsuri de pământuri virane, bălării, islazuri, drepturi pe cari burghezia satelor se puse să li le contesteze după ce vechea datină a adunării comunale fu desființată prin legea din Decembre 1789.

Sub imboldul legilor Constituantei, mica burghezie sătească, cerind să se dea satelor pământurile acaparate sub legea alegerii sau a *triajului*, mai cerea să se decreteze și împărțirea pământurilor comunale. Iea iera, fără doar și poate, încredințată că dacă Adunarea națională va decreta împărțirea, o va decreta în folosul țăranilor înstăriți. Săracii, pasivii, aveau să fie excluși. Dar Adunarea Constituantă, Adunarea Legislativă, până-n luna lui August 1792, nu făcură nimic. Iele se opuseră ori-cărei soluții a chestiilor funciare în defavoarea boierilor, și stătură fără să întreprindă nimic.

Cu toate astea, după 10 August 1792, în ajun de-a se despărți, Legislativa se văzu silită să facă ce-va. Și ceea-ce făcu fu în folosul burgheziei sătești. Cînd Mailhe, la 25 August 1792 îi prezentă un proiect de decret, cît se poate de chibzuit, pentru a desființa efectele ordonanței din 1669 și pentru a obliga pe boeri să înapoeze comunelor sătești pămînturile rîpite de două sute de ani, *decretul acesta nu fu admis*. Din potrivă, cu unsprezece zile mai înainte, la 14 August, Legislativa, după propunerea lui François de Neufchâteau, ordonase cele ce urmează: 1. „Din anul acesta, îndată după recoltă, toate *pămînturile și drepturile comunale*, afară de acela de a lua lemne din pădure, cu alte cuvinte, chiar pămînturile de pășune posedate de comune și pe cari în de deobște *toți locuitorii* aveau dreptul de pășunat, vor fi împărțite *între cetățenii fie-cărei comune*. 2. Acești cetățeni *se vor bucura în deplină proprietate* de părțile lor respective. 3. Bunurile comunale, cunoscutе sub numele de *pășuite și neocupate*, vor fi și iele împărțite între locuitori. 4. Pentru a fixa modul de împărțire, Comitetul de agricultură va prezenta în trei zile un proiect de decret*... Tot prin acest decret Legislativa desființa *solidaritatea* în plata arenzilor și dărilor pe cari țaranii le aveau de plătit.

Acest decret iera o adevărată neprevăzută lovitură mortală adusă proprietăței comunale. Alcătuit c'o nesinchisală nepomenită și cu-n înțeles cît se poate de vag, pare afit de extravagant, în cît un timp oare-care nici n'am crezut că textul acestui decret dat de Dalloz, ar fi alt-ce-va de cît un rezumnt dat greșit, și i-am căutat textul complet. Dar acesta iera tocmai textul exact și complet al acestei legi extraordinare care, dintr'o trăsătură de condeiu, desființa proprietatea comună în Franța, lipsind de toate drepturile asupra pămînturilor comunale pe cei numiți locuitori, pe *Ansässigen*.

Înțelegem prea bine furia pe care decretul acesta trebui s'o provoace în Franța, în sărăcimea populațiilor rurale. Iel fu înțeles ca un ordin de a împărți pământurile comunale între cetățenii activi, și numai între „cetățeni“, cu excluderea „locuitorilor“ și a celor săraci. Iera o despoere în folosul burghezilor satului. Numai iel singur, acest decret, cu paragraful lui 3, iera de-ajuns să ridice întreaga Bre-tanie țărănească.

Încă de la 8 Septembre 1792, fu citit în Legislativă un raport care constata că executarea acestui decret întâmpina atâtea piedici din partea populației rurale în cât iera cu ne-putință de aplicat. Nu se făcu nimic. *Legislativa se despărți fără a-l abroga.* Abrogarea nu se făcu de cât în Octombre, de către Convenție. Văzînd greutățile de aplicare, Conven-ția hotărî mai întăi, prin decretul din 11-13 Octombre, că „Comunalele în cultură, până la timpul împărțirii, vor urma să fie cultivate și însămințate ca și-n trecut, după obiceiul locului, iar cetățenii cari vor face zisele cul-tivări și însămințări se vor bucura de recoltele izvorite din munca lor“.

Cîtă vreme Girondinii ierau tari și mari în Convenție, nu iera cu putință să se facă mai mult. De crezut că țărani, cel puțin acolo unde cuprinsul acestul contra-decret le-a fost explicat, și-au dat sîmă că lovitura împărțirii comunalelor, cu care Legislativa-i izbise la 25 August, de data asta dă-duse greș. Dar cine va calcula cât rău a făcut Revoluției această măsură de expropriare a comunelor, rămasă sus-pendată asupra lor: cine va spune ura ce-a deșteptat, această măsură, în regiunile agricole, în contra revoluționa-rilor de la oraș.

Dar nu numai atît. La 28 August — 14 Septembre 1792, în ajun de a se despărți, Legislativa pusă înainte un alt decret asupra pământurilor comunale, decret care dacă

ar fi fost menținut, ar fi învîrtit totul în folosul boierilor. Iel declara, ce-i drept, că pămînturile neocupate, virane, „sînt socotite ca aparținînd comunelor sătești, și lor le vor fi adjudecate de tribunale”: dar dacă boierul și le apropiase de patru-zeci de ani, și le stăpînise de-atunci, *iele rămîneau ale lui*... Această lege, după cum o dovedi mai tîrziu Fabre de Héroult, într'un raport făcut către Convenție, iera de-un folos foarte mare pentru boieri, pentru-că „aproape toți foștii boieri, puteau să invoace prescripția de patru-zeci de ani, făcînd prin asta fără nici un folos dispozițiile acestui articol favorabil comunelor”. Fabre mai semnală și nedreptatea articolului 3 din decretul acesta, după care comuna nu mai putea intra în posesiunea acestor pămînturi, de-ndată ce boierul și-ar fi vîndut unor al treilea drepturile asupra pămînturilor ripite comunelor. Afară de asta, Dalloz arată cît se poate de bine, cît de greu le iera comunelor să găsească dovezile *pozitive și sigure*, pe cari li le cereau tribunalele, pentru a le face să intre în stăpînirea pămînturilor lor.

Așa cum iera, legea din August 1792 iera dar ori și cum priitoare acaparatorilor pămînturilor comunale. De abia la Convenție, și asta de-abia după răscoala din 31 Mai - 2 Iunie, după excluderea Girondinilor, chestiunea pămînturilor comunale putu să fie luată din nou și într-un sens favorabil masei țăranilor...

Lupta în contra lipsei. Maximum. Asignatele.

Una din cele mai mari greutăți pentru ori-ce revoluție, este nutrire orașelor mari. Marile orașe sînt a-zi centre de diferite industrii cari lucrează mai cu samă pentru bogați sau pentru comerțul de exportare. Și aceste două ramuri de activitate, industria și comerțul, încetează lucrul, șomează, de îndată ce se declară vre-o criză. Ce-l de făcut atunci pentru nutrire marilor aglomerații urbane ?

Faptul s'a întîmplat și în Franța. Emigrarea, războiul, mai cu samă războiul cu Engliera care împiedica exportul și comerțul îndepărtat, din care trăeau Marsilia, Lyon, Nantes, Bordeaux, și altele, în sfîrșit, acel sentiment obicinuit al tuturor bogaților, cari se feresc de-a-și prea arăta bogăția în timpul unei revoluții, toate astea împiedicau industriile de lux și comerțul cel mare.

Țăranii, mai cu samă cei cari puseseră mîna pe pămînt, munciau de zor. Nici o dată n'a avut loc o muncă mai vi-guroasă de cît cea din toamna anului 1791, zice Michelet. Și dacă recoltele din 1791, 1792 și 1793 ar fi fost imbiel-sugate, plînea n'ar fi lipsit. Dar, de la 1788, Europa și mai cu samă Franța treceau printr'un șir de ani răi : ierni foarte friguroase, veri fără soare. Drept vorbind, n'a fost de cît o bună recoltă, cea din 1793, și încă numai într-o jumătate

din departamente. Astea aveau chiar un prisos de bucate. Dar când acest prisos, dimpreună cu mijloacele de transport fură rechiziționate pentru trebuințele războiului, avu loc lipsa în mai mult de jumătate din Franța. Sacul de grâu, care mai înainte nu valora de cât 50 de livre la Paris, în Februar 1793 ajunse 60 de livre, până la 100 și 150 în luna lui Mai.

Pinea, care altă-dată costa cincisprezece bani, se urcă acuma la trelzeci, până la patruzeci de bani în orașele din prejurul Parisului. În Miază-zi, ierau niște prețuri de foamete: cinci-zeci și șalzeci de bani livra. La Clermont, în Puy-de-Dôme, în Iunie 1793, livra de pine se plătea cu opt-zeci și nouă-zeci de bani. „Munții noștri sînt în cea mai cumplită mizerie. Administrația împarte o optime de *setter*, nimica toată, de cap, și fie-care le nevoit să aștepte două zile să-i vie rîndul”, cetim în *Monitorul* din 15 Iunie 1793.

Cum Convenția nu făcea încă nimic, la începutul lui 1793, în opt departamente, adunările de lume și răscoalele fură acele cari se apucară să taxeze bucatele. Comisarli Convenției, în fața răscoalei n'avură ce face și trebuiră să impue prețurile indicate de popor. Meseria de *bladier*, negustor de grîne, ajungea să fie foarte primejdioasă.

La Paris, chestiea nutririi a 600.000 de guri ajungea cumplită de tot. Pentru-că dacă pinea ar fi rămas trei-zeci de bani livra, cum fu un timp, cu siguranță c'ar fi avut loc o răscoală, și numai mitrailera ar fi putut să împiedice atunci prădarea bogaților. De aceea, Comuna, îndatorindu-se din ce în ce la Stat, cheltuea de la 12.000 până la 75.000 de livre pe zi pentru a da făină butarilor și pentru a menține pinea la șalzeci de bani patru livre. La rîndul lui guvernul fixă cîtinea de grîne pe care fie-care departament și fie-care canton trebuia s'o trimeată la Paris. Drumurile

ierau înse în stare rea și vitele de cărătură ierau rechizionate pentru războiu.

Toate prețurile se urcau în proporție. O livră de carne, care altă-dată costa două-zeci și cinci, trei-zeci de bani, se vindea acum un franc: zahărul iera patru franci și cinci-zeci de bani livra, o luminare se plătea trei-zeci și cinci de bani.

Putea să se ridice lumea împotriva speculanților: tot una iera. După expluzarea Girondinilor, Comuna dobîndi de la Convenție închiderea Bursei de Paris, la 27 Iunie 1793. Specula înse urma înainte și vedeai pe speculanți, înzorzonați la felii, întrunindu-se la Palais-Royal și mergînd în ceată cu femei ușoare, bătîndu-și joc de mizeria poporului.

La 8 Septembre 1793, Comuna de Paris, ne mai putînd îndura, făcu să se pue peceti la toți bancherii și „negustorii de bani”. Saint-Just și Lebas, trimiși în delegație în Rinul de Jos, ordonară tribunalului criminal să facă să se radă casa ori-cui va fi dovedit de speculă sau de agiotaj. Specula își găsi înse atuncea alte ieșiri.

La Lyon situația iera și mai rea înse de cît la Paris, fiind-că municipalitatea, în parte girondină, nu lua nici o măsură mai viguroasă pentru a îndestula trebuințele populației. „Populația actuală a Lyonului ie cel puțin de 130.000 de suflete și *nu-i hrană nici pentru trei zile*”, scriea Convenției Callot d'Herbois, la 7 Noembre 1793. „Starea noastră cît privește hrana, ie disperată... Are să izbucnească foametea”. Și în toate marile orașe la felii.

În timpul acestei lipse au fost, fără-ndoeală mișcătoare devotamente. Așa, în Buchez și Roux cetim că secțiunile din Montmartre și din L'Homme Armé hotărîră un post civic de șase săptămîni. Și Meillé a găsit în Biblioteca Națională hotărîrea secției Observatorului, datată din 1 Februar 1792, prin care cetățenii cu stare din această secție se angajau

„să nu se slujască de zahăr și cafea, până cînd prețul lor mai scăzut nu va îngădui și fraților lor din clasa mai puțin înstărită, să se bucure de asemenea bun”. Mai tirziu, în anul al II-lea, Februar și Mart 1794, cînd carnea ajunsese la un preț cu totul urcat, toți patrioții din Paris se hotărîră să nu mai mînințe carne.

Dar, toate astea, în toiul lipsei, n'aveau de cît doar un efect moral. Trebuea o măsură generală. Încă de la 16 April 1793, administrația departamentului de Paris adresase Convenției o petiție cerîndu-i să fixeze prețul *maxim* până la care puteau să se vîndă bucatele, și după o discuție serioasă, cu toate că iera o puternică opoziție, Convenția dădu, la 3 Mai 1793, un decret care fixa prețul maxim al bucatelor.

Ideea generală a acestui decret iera să pue, pe cît cu putință, pe producător și pe consumator în relație directă pe piecăt, așa ca să se poată scuti de mijlocitori. Cu chipul acesta, ori-ce negustor sau proprietar de bucate și de făină fu nevoit să facă la municipalitatea locului unde locuea, o declarație de cîtimea și natura bucatelor ce avea. Nu se mai puteau vinde bucate sau făină de cît în piețele publice stabilite pentru scopul acesta, dar consumatorul putea să se aprovizioneze, pe-o lună, direct de la negustorii sau de la proprietarul cantonului său, cu-n certificat de la municipalitate sau primărie. Prețurile mijlocii cari le avuseseră diferitele bucate între 1 Ianuar și 1 Maiu 1793, ierau prețul maxim, peste care nu trebuea să se vîndă bucatele. Aceste prețuri trebueau să mai scadă până la 1 Septembre. Cei cari ar fi vîndut sau ar fi cumpărat peste maximum stabilit prin decretul acesta aveau să fie pedepsiți cu amendă. Pentru cei cari ar fi fost dovediți c'ar fi stricat cu gînd rău și'nadins sau ar fi ascuns făină sau bucate, pentru că asemenea lucru, cu toată lipsa, se întîmplă: moartea.

Peste patru luni, se găsi că iera mai bine să se egalizeze prețul grîului în toată Franța, și la 4 Septembre 1793, Con-

venția stabilă, pentru luna Septembre, prețul chintalului de grâu la 14 livre.

Iată acel *maximum* atât de ponegrit. O nevede de moment, din care regaliștii și Girondinii făceau Montagnarzilor o crimă. Crimă cu atât mai de neiertat cu cât aceștia, de acord cu poporul, cereau ca nu numai grâul, ci și pînea coaptă, ca și celelalte lucruri de prima și de secunda necesitate, să fie taxate. Dacă societatea se însărcina să ocrotească viața cetățeanului, nu trebuia oare, ziceau iei cu dreptate, să-l ocrotească pe cetățean în contra celor cari atentau la viața lui făcînd coaliții pentru a-l lipsi de ceea ce-i lera absolut necesar să trăiască?

Lupta fu cu toate astea foarte vie în chestiile asta: Girondinii și un număr de Montagnarzii fiind cu totul în potriva ideii unei taxări a bucatelor, taxare pe care o găseau „nepolitică, nepracticabilă și primejdioasă”. Dar opinia publică birui și, la 29 Septembre 1793, Convenția hotărî să se stabilească un maximum pentru toate prețurile lucrurilor de prima și secunda necesitate: carne, vite, grăsimi, unt, ulei, pește, oțet, rachiu, bere.

Această soluție lera atât de firească în cît chestiile de-a se ști dacă nu trebuia oprită exportarea bucatelor, dacă nu trebuia să se creeze grîinare pentru consumare și să se stabilească un preț maxim pentru bucate și carne preocupase chiar pe oamenii de Stat și pe revoluționarii din 1789. Unele orașe, ca Grenoble, hotărîră de sine, încă din Septembre 1789, să facă cumpărături de bucate și să iee măsuri foarte aspre împotriva acaparatorilor. O mulțime de broșuri fură publicate-n privința asta. Cînd se întruni Convenția, cererile unui preț maximal deveniră stăruitoare, și Consiliul departamentului de Paris întruni pe magistrații comunelor Departamentului pentru ca să discute chestiile asta. Rezultatul fu să se prezinte Convenției, în numele

întregei populații a Departamentului de Paris, o petiție care cerea stabilirea unui preț maxim pentru bucate. Combustibilul, luminările, untdelemnul de ars, sarea, săpunul, zahărul, mierea, hîrtia de scris, metalele, cînepa, inul, stofele, pînza, sabotii, încălțămîntea, tutunul, și materiile prime cari se întrebuintau în fabrici, fiiă cuprinse în aceeași categorie și prețurile acestora fură fixate pentru durata unui an. Maximum, până la care iera îngăduit să se vîndă asemenea mărfuri, iera prețul pe care fie-care din ieie îl avusese în 1790, după scripte, c'o treime în plus, scăzîndu-se drepturile fiscale și altele la cari mărfurile astea ierau supuse. *Decretul din 29 Septembrie 1793.*

Convenția legifera tot o dată și în potriiva salariaților și a clasei sărace în general. Iea decreta că „*maximum* sau cel mai mare cît al salariilor, simbrie, lucru și zi de muncă, se va fixa până-n Septembrie viitor, de către consiliile generale ale comunelor, la feliu ca-n 1790, jumătate în plus”.

Negreșit că sistemul acesta nu putea să se oprească aici. De vreme ce Franța nu voea să mai rămie în sistemul libertății comerțului și, deci, al agiotagiului și al speculei care urma de acoloa neapărat, iea nu putea să se oprească la aceste sfioase-ncercări. Trebuea să meargă mai departe pe calea comunalizării comerțului, cu toată împotrivirea pe care această idee trebuea s'o înlînească neapărat.

Intr'adevăr, la 11 Brumar anul II, 1 Noembre 1793, Convenția găsi, după un raport a lui Barère, că a fixa prețurile cu cari trebuea să se vîndă mărfurile de către detailiști însemna „să se lovească în micul comerț în folosul comerțului cu ridicata, și-n fabricantul-lucrător în folosul antreprenorului-fabricant”. Se concepu atunci ideea, că pentru a se stabili prețul fie-cărei mărfi din cele cuprinse în decretul dat, trebuea să se cunoască „cît prețuea la locul lei de producere”. Adăugîndu-se la aceasta cinci la sută drept be-

neficiu pentru negustorul cu ridicata, și cinci la sută pentru negustorul detailist, plus o citime pe leghea de transport, avea să se stabilească adevăratul preț cu care fie-care marfă trebuia să fie vindută.

Și-așa, se întreprinse o uriașă anchetă pentru a se stabili unul din factorii valorii, cheltuețele de producție. Din nenorocire această anchetă n'avu nici o izbîndă: la 9 Thermidor biruind reacțiunea, totul fu părăsit. La 3 Nivôse, an III, 23 Decembre 1794, după o discuție furtunoasă, începută de thermidorienii de la 18 Brumar, 8 Noembre, decretele asupra maximului fură abrogate.

Rezultatul fu o scădere cumplită a prețului asignatelor. Pentru 100 de franci în hirtie nu se dădeau de cît 19 franci. Peste șase luni 100 de franci nu valorau de cît 2, și-n Noembre 1795, de-abiea șaptezeci și cinci de bani. Se plătea până la o sută de livre o păreche de papuci și până la șase mii de livre o cursă cu trăsura.

Pentru a procura Statului mijloace de existență, Necker recurse mai întăi, la 9 și la 27 August 1789, la două împrumuturi, de treizeci și de optzeci de milioane. Aceste împrumuturi neizbutind, dînsul dobîndi de la Adunarea Constituantă o contribuție extraordinară de un sfert din venitul fie-cărui contribuabil, contribuție plătită o singură dată. Statul iera amenințat de faliment, și Adunarea, împinsă de Mirabeau, votă contribuția cerută de Necker. Dar această contribuție nu produse de cît puțin. Atunci fu emisă ideea să se scoată bunurile clerului în vînzare, să se creeze cu chipul acesta un fond al bunurilor naționale, și să se emită asiguate cari aveau să fie amortizate pe măsură ce vînzarea acestor bunuri avea s'aducă bani. Citimea de asiguate emise fu mărginită la valoarea bunurilor scoase în fie-care dată-n vîna ei. Aceste asiguate dădeau dobîndă și aveau curs forțat.

Agiotajul și comerțul cu bani, fără-ndoeală, tindea necontenit, cursul asignatelor să-l facă să scadă. Cu toate astea cită vreme prețul maxim al celor mai de căpetenie bucate și lucruri de prima necesitate fu fixat de municipalitate, cursul asignatelor putu să se menție întru cit-va. Dar de îndată ce maximum fu de reacțiunea thermidoriană desființat, deprecierea asignatelor începu cu o repegiune nepomenită. Ne putem închipui, ce pricină de mizerie ajunse atunci pentru cei cari trăceau de a-zi pe mine această scădere a asignatelor.

Istoricii reacționri au căutat totdeauna să-ntunece lucrurile în privința asta, ca și-n alte privinți. Dar adevărul ie că marea depreciere a asignatelor nu începe de cit după decretul din 3 Nivôse, anul al III-lea, care desființa maximum.

Tot o dată Convenția, sub thermidorieni, se apucă se emită atita cîtîime de asiguate, în cit de la 6.420 milioane, cit se afla în circulație la 13 Brumar anul al III-lea, 3 Noembre 1794, cifra asta se ridică, cu opt luni mai tîrziu, cu alte cuvinte la 25 Messidor, anul al III-lea, 13 Iuliu 1795, la douăsprezece miliarde.

Afară de asta, prinții și mai cu samă contele d'Artois, stabileau în Englitera, printr'o ordonanță din 20 Septembre 1794, contrasemnată de contele Joseph de Puisaye și de cavalerul de Tinténac o manufactură de asiguate, cu totul asemănătoare cu cele cari fuseseră emise sau aveau să fie emise de așa zisa Convenție națională. Și șaizeci de lucrători se și puseseră pe muncă în această manufactură, iear contele de Puisaye scriea Comitetului insurecțiunei sau răscoalei bretone: „In curînd veți avea un milion pe zi, pe urmă două, și așa mai ddparte”.

În sfîrșit, încă de la 21 Mart 1794, în timpul unei discuți din Camera Comunelor Engliterei, vestitul Sheridan denunța fabrica de asiguate false pe care Pitt o fundase în Englitera, iear Taylor declara că văzuse, cu ochii lui, asiguatele false

Mase mari de asiguate de astea ierau oferite în toate oraşele mari ale Europei în schimbul unor cambii.

Dar măcar dacă reacţia s'ar fi mărginit numai la aceste porniri păcătoase: c-o patimă nebună iea se dădu acaparării sistematice a bucatelor prin mijlocul cumpărării recoltei mai dinainte, şi a agiotajului asupra asigunatelor sau bancnotelor.

• Scrisori din Englitera, adresate de regalişti agenţilor lo din Franţa, dădeau pe faţă mijloacele de cari se slujau agiotarii. Ast-feliu, în una din aceste scrisori se spunea: „Faceţi să se ridice schimbul până la 200 de livre o liră sterling. Trebuie să se discrediteze cît mai mult asigunateie, şi să se refuze toate cari nu vor avea efigiea regală. Faceţi să se urce preţul tuturor bucatelor. Daţi ordin tuturor negustorilor voştri să acapareze toate lucrurile de prima necesitate. Dacă puteţi face pe Cottli să cumpere săpunu şi seul cu ori-ce preţ, faceţi ca publicul să-l plătească până la cinci franci livra. Milord ie foarte mulţămit de chipul cum a procedat B. t. z.: Batz. Sperăm că asasinatele vor fi cu prudenţă făcute. Preoţii travestiţi şi femeile sînt cei mai proprii pentru operaşiea asta”. . . A. Thiers, *Istoriea Revoluşiei franceze*.

Precum vedem desfişarea maximului fu semnalul unei ast-feliu de urcări a tuturor preşurilor, şi asta-n toiul unei lipse cumplite, în cît ne întrebăm cum a putut trece Franţa printr'o criză atît de grozavă, fără să se prăbuşască cu totul.

Mișcarea Comunistă.

Chiar în caetele din 1789, după cum arată Chassin, găsim idei cari ar fi privite a-zi ca drept socialiste. Rousseau, Helvetius, Mably, Diderot, și alții, trataseră despre neegalitatea bogățiilor și despre acumularea prisosului în minile unora, ca despre cea mai mare stavilă opusă întemeerii libertății economice. La începutul Revoluției atari idei, vin să se înfiripeze din nou.

Turgot, Sieyès, Condorcet, afirmă că egalitatea drepturilor politice nu însemnă încă nimic, fără *egalitatea de fapt*. Asta, zice Condorcet, reprezintă „cel din urmă scop al artei sociale”, fiind-că „neegalitatea bogățiilor, neegalitatea de stare și neegalitatea învățături sau instrucției, sărăcia și prostia sînt pricina de căpetenie a tuturor relelor”. Aceleași idei găsiră răsunet în mai multe caete de-ale alegătorilor, cari cereau fie dreptul tuturor la stăpînirea pămîntului, fie „egalizarea averilor”. Putem chiar spune că proletariatul parizian prinse a-și și pune înaintea revindicările lui, găsind chiar oameni cari să le susțină că se poate de bine. Ideea de clase deosebite, cu interese opuse, ieste împede exprimată în *Caetul săracilor* din districtul Saint-Etienne du Mont, de către un oarecare Lambert, „un prieten al celor ce n'au nimic”. Muncă productivă „sa-

lar îndestulător, acel *living wage* al socialiștilor engleji, luptă împotriva lui *laissez-faire* al economiștilor burghezi, opunerea chestiei sociale chestiei politice, le găsim pe toate aici.

Dar mai cu samă după luarea Tuileriilor, și după executarea regelui, adică în Februar și în Mart 1793, aceste idei prinseră să fie propagate pe față. Pare chiar, cel puțin Baudot afirmă, că dacă Girondinii se ridicară ca apărători atât de înfocați ai proprietății, fu de frica înmăsurării pe care propaganda egalitară și comunistă prindea a o avea la Paris.

Citiți-va Girondinii, cu deosebire Rabaut Saint-Etienne și Condorcet, îndurară chiar înmăsurarea acestei mișcări. Condorcet schițează pe patu-i de moarte, un plan de „mutualitate“, de asigurare între toți cetățenii, în potruiva a tot ce ar fi putut arunca pe muncitorul cuprins într'o stare în care ar fi fost nevoit să-și vîndă munca cu ori-ce preț. Cît despre Rabaut, acesta cerea să se iee bogaților marile lor averi, fie printr'un impozit progresiv, fie impunîndu-se, prin lege, „scurgerea naturală a prisoului celui bogat“ în așezăminte de folosință obștească. „Marile bogății sînt o povară a libertății“, zice iel repetînd o formulă răspîndită-n deobște pe vremea aceea. Chiar Brisott fu văzut un moment căutînd să găsească mijlocia burgheză față de curentul popular, pe care-l atacă cu cruzime după aceea.

Unii Montagniarzi meraseră și mai departe. Așa Billaud-Varenne, într'un opuscul, publicat în 1793, vorbește pe față împotriva marelui proprietăți. Iel se revoltă împotriva ideei lui Voltaire, că lucrătorul trebuie să fie îmboldit de foame ca să muncească, și cere să se declare că nici un cetățean nu va mai putea poseda de cît o cîtime statornicită de pogoane de pămînt, și că nimeni nu va mai putea moșteni mai mult de 20.000 până la 25.000 de livre. Iel înțelegea că pricina începătoare a relelor sociale iera în faptul, că

ierau oameni cari se aflau „sub atîrnarea directă și nu reciprocă a altui particular. Pentru-că de aici începe cea dintâi verigă a robiei”. Iel își rîdea de micile proprietăți bucatelitate cari umbla să se dee săracilor, „a căror existență nu va fi nici o dată de cît nesigură, păcătoasă, cîtă vreme va fi supusă la arbitrar”. Un strigăt s’a făcut auzit, zice iel mai departe: *„Războiu palatelor, pace colibelor. De adăogat consacrarea acestei regule fundamentale: Nici un cetățean scutit de-a îmbrățosa o meserie: nici un cetățean în neputință de-a-și alege un meșteșug”*.

Ideea lui Billaud-Varenne asupra moștenirii fu reluată de Asociația Internațională a muncitorilor la congresul din Basel, în 1869. Trebuie de spus înse că printre Montagniarzi, Billaud-Varenne iera unul din cei mai înaintați.

Alții, de pildă ca Peletier, se mărgineau să ceară ceea-ce Internaționala cerea sub numele de „instrucție integrală”, cu alte cuvinte învățarea unui meșteșug manual de către fiecare adolescent. Pe cînd alții se mărgineau să ceară „restituirea proprietăților” de către Revoluție, ca Harmand, și mărginirea dreptului de proprietate.

Dar mai cu samă în afara Convenției, în cercurile populare, în unele secții, ca cea din Gravilliers, și-n Clubul Cordelierilor, nu la Jacobini negreșit, trebuie căutați purtătorii cuvîntului mișcărilor comunaliste și comuniste din 1793 și 1794. Avu loc chiar o încercare de liberă organizare între cei numiți pe-atuncea „Turbaji”, cu alte cuvinte între cei cari împingeau revoluția egalitară pe-un tărîm social. După 10 August 1792, se constitui, pe cît se pare sub imboldul federațiilor veniți la Paris, un soi de asociație între delegații celor 48 de secții ale Parisului, a Consiliului general al Comunei și a „apărătorilor întruniți a celor 84 de departamente”. Și cînd, în luna lui Februar 1793, începură la Paris mișcările împotriva speculatorilor, delegații acestei

organizații veniră să ceară Convenției, la 3 Februar, măsuri energice împotriva speculei. În discursurile lor se și vede încolțită ideea care fu mai târziu baza mutualismului și a Băncii Poporului lui Proudhon: ideea că toate profiturile cari rezultau din schimbul care avea loc în bănci, dacă profit iera, trebuiau să se întoarcă la-n întreaga nație, nu la unii particulari, fiind-că aceste profituri ierau un rod al *încrederii publice a tuturoră în toți*.

Nu se cunosc încă-n destul toate aceste nelămurite mișcări, cari se manifestau în poporul Parisului și-a marilor orașe în 1793 și 1794. Aceste mișcări de abia încep a fi studiate. Ceea ce-i sigur înse, ie că mișcarea comunistă reprezentată de Jacques Roux, Varlet, Dolivet, Chalier, Lelerc, L'Ange sau Lange, Rose Lacombe, Boissel și cîți-va alții, avea o adîncime mai întăi trecută cu vederea, dar pe care Michelet o gîci.

Ie vădit că comunismul din 1793 nu se înfățișază ca un corp de doctrină cum se găsește la continuatorii francezi ai lui Fourier și Saint-Simon, și mai ales la Considerant sau chiar la Vidal. În 1793, ideile comuniste nu se elaborau în cabinetul de studii: iele purcedeau din trebuințele de moment. De aceea problema socială în timpul Marelui Revoluții se prezintă mai ales sub forma de *problemă a subsistențelor* și *problemă pămîntului*. Dar asta și ieste ceea-ce face superioritatea comunismului Marelui Revoluții asupra socializmului de la 1848 și a coborîtorilor lui. Iel mergea drept la țintă legîndu-se de *repartizarea produselor*.

Acest comunism ni se pare negreșit fragmentar, cu atî-mai mult cu cît diferite persoane apăsau, fie-care, pe alte aspecte ale lui. Dar rămîne ori-cum ceea-ce am putea numi un comunism *parțial*, fiind-că pe lîngă *posesiunea individuală*, iel admite și *proprietatea comună*. Și cu toate că

dreptul tuturor asupra produselor de „primă și de secundă necesitate”, dînsul proclamă dreptul tuturor asupra tuturor roadelor producerei. *Cele trei aspecte de căpetenie* ale comunizmului se găsesc de asemeni în acest comunizm cum l-am zis parțial: comunizmul *pămîntesc*, comunizmul *industrial* și comunizmul în *comerț* și în *credit*. Și în privința asta, concepția din 1793 ie mai largă de cît cea din 1848. Pentru-că dacă diferiți agitațori din 1793 apasă mai ales asupra unuea de cît asupra altuea din aspectele acestui comunizm, aceste aspecte nu se exclud. Din potrivă, izvorite din aceeași concepție de egalitate, iele se complecează. Tot o dată, comuniștii din 1793 caută să ajungă la punerea-n practică a ideilor lor prin acțiunea *puterilor locale*, pe loc și de fapt, cu toate că urmărind să schițeze *unirea directă* a 40.000 de comuni.

La Sylvain Maréchal găsim chiar o oare-care năzuință spre ceea-ce am numi astă-zi comunizm anarhist, totul exprimat negreșit cu multă rezervă, pentru-că pe atunci cineva iera-n primejdie să plătească cu capul o vorbire deschisă.

Ideea de a ajunge la comunizm prin conspirație, cu ajutorul unei societăți secrete care ar pune mina pe putere, idee al cărei apostol se făcu Babeuf, nu ieși la iveală de cît mai tîrziu, în 1795, cînd reacțiunea thermidoriană puse capăt mișcării ascendente a Marei Revoluții. Iea-i un efect al sleirei, nu un efect al sevei urcătoare din 1789-1793.

Negreșit ie multă declamație în spusele comuniștilor populari. Cam așa cerea moda de pe vremea aceea, modă cărei și oratorii noștri moderni îi plătesc un tribut. Dar tot ce știm despre comuniștii populari ai Marei Revoluții tînde să-i înfățișeze ca adînc devotați ideilor lor.

Jacques Roux fusese popă. Cu desăvîrșire sărac, iel trăea cu cînele său, aproape numai din cele două sute de livre

rentă ale lui, trăea într-o bojdeucă din centrul Parisului și propoveduia comunismul în cartierele muncitorești. Foarte ascultat în secțiile din Gravilliers, Jacques Roux avu de asemenea o mare înflurire în clubul Cordeliersilor, până la sfârșitul lui Iunie 1793, când această înflurire fu spulberată prin intervenirea lui Robespierre. Cît despre Challer, știm ascendentul ce-l avea la Lyon și știm prin Michelet că acest comunist mistic iera un om foarte de samă și mai „amic al poporului” de cît Marat, adorat de discipolii săi. După moartea-i, prietenul său Leclerc veni la Paris, unde urmă mai departe propaganda comunistă cu Roux, Varlet, tînăr lucrător parizian, și cu Rose Lacombe, pivotul femeilor revoluționare. Despre Varlet nu se știe aproape nimic, afară că iera popular printre sărăcimea Parisului. Pamfletul său, *Declarația solemnă a drepturilor omului în starea socială*, publicat în 1793, ie cît se poate de moderat. Dar trebuie să ținem samă că, cu decretul din 10 Mart 1793 atîrnat asupra capetelor lor, revoluționarii înaintați nu puteau să publice tot ce gîndeau.

În declarația lui, Varlet se mărginește să spue că dreptul de stăpînire asupra pămîntului să fie mărginit, că marea nepotrivire dintre averi să fie ștearsă prin „măsurile drepte”, ca cei săraci să se poată apăra împotriva apăsărei celor bogați, și că „bunurile îngămădite în dauna avutului public prin tîlhărie, agiotaj, monopol, acaparare, să devie proprietate națională de îndată ce societatea va căpăta prin fapte sigure dovada concuziunii sau a însușirii lor pe nedrept”.

Comuniștii își avură de asemenea teoreticii lor, ca Bolssel, care publică la începutul Revoluției al său *Catechism al neamului omanesc*, și o a doua ediție în 1791: autorul anonim al unei opere publicate de asemenea în 1791 și intitulată: *Despre proprietate sau cauza săracului susținută la tribunalul Rațiunii, Dreptății și Adevărului*: și Pierre

Dolivier, paroh la Mauchamp, a cărui însemnată operă: *Încercare asupra dreptății primitive, pentru a servi drept principiu generator singurei stări sociale care poate să asigure omului toate drepturile și toate mijloacele sale de fericire*, fu publicată în Iuliu 1793, de către cetățenii comunei d'Auvers, district d'Etampes. Mai este l'Angé sau Lange, care fu, după spusa lui Michelet, un adevărat premergător a lui Fourier. În sfârșit în 1793 avem pe Babeuf la Paris. Slujbaş la subzistență, sub ocrotirea lui Sylvain Maréchal, dînsul făcea aici propagandă comunistă în taină. Silit să se ascundă, fiind urmărit pentru o pretinsă crimă de fals, pe nedrept urmărit de burghezi, după cum a dovedit-o Gabriel Deville care a dat peste plesile procesului, Babeuf stătea acum într-o rezervă foarte prudentă.

În al său *Catechism*, Boissel și expunea idelle cari ajunseră obicinuite la socialiști la apropierea lui 1848. Așa, la întrebarea: „Cari sînt cele mai de căpetenie așezăminte ale acestei stări mercenare, omucide și anti-sociale”, Boissel răspunde: „Sînt proprietățile, căsătorica, religica, pe cari le-au născocit, le-au stabilit și le-au consfințit oamenii ca să-și legitimeze uzurpările, silniciile și nemerniciile sau imposturile lor”. Specificînd lucrurile asupra cărora oamenii și-au întins dreptul de proprietate, dînsul zice: „Sînt acele pe cari dînșii au găsit cu cale să pue mina sau să facă a se crede că au dreptul să pue mina, ca pămîntul, femecea, pîn și bărbații, sînt marea, riurile, izvoarele, ceriul, iadul, inși-și zei, cu cari au făcut totdeauna și fac și astăzi trafic”. Boissel nu-i mai blajin față de legi, cari sînt „îndatoririle pe cari cei mai tari, cei mai șmecheri sau mai mehenghi le-au impus celor mai slabi, ca să menție dezastruoasele lor așezăminte sau chiar ca să împiedice pe cit se poate neajunsurile lor funeste”. Definițiile lui asupra autorității și dreptății ar putea fi adoptate chiar de anarhiștii moderni. Vezi

Catechismul neamului omenesc, pentru stabilirea esențială și neapărată a adevăratei ordini morale și a educației sociale a oamenilor.

Unii pun comunismul în legătură cu conspirația lui Babeuf. Inse Babeuf, judecînd după scrierile sale, n'a fost de cît oportunistul comunizmului din 1793. Concepțiile sale, ca și mijloacele de acțiune pe cari le preconiza, ideea comunizmului o îngusta. Pe cînd o mulțime de spirite înțelegeau pe vremea aceea că o mișcare spre comunism iera singurul mijloc de a asigura cuceririle democrației, Babeuf căuta, după cum a arătat foarte bine unul din apoloغيști-i moderni, căuta să strecoare comunismu-n democrație. Cînd iera vădit că democrația nu-și putea păstra cuceririle dacă poporul nu intra în arenă, Babeuf voea mai întăi de toate democrația, pentru a introduce încet-încet comunismul în ica. În general concepția lui despre comunism iera atit de îngustă, atit de năzdrăvană, în cît credea că va ajunge aici prin acțiunea citor-va indivizi cari vor pune mîna pe guvern cu ajutorul unei societăți secrete. Și mergea chiar pănă la a-și pune nădejdea într'un individ, numai să fi avut voința nestrămutată de-a introduce comunismul și-a salva lumea. Iluzie nenorocită care urmă să fie nutrită de unii socialiști în întreg veacul al nouăsprezecelea, și care ne-a dat cezarismul, credința în Napoleon sau Disraeli, credința într'un salvator, credința care dăinuiește pănă-n zilele noastre.

Idee asupra socializării pământului, industriilor, alimentelor și asupra socializării comerțului.

Ideea domnitoare a mișcării comuniste din 1793 fu ca pământul să fie privit ca un bun comun al întregii națiuni, ca fie-care locuitor să aibă drept la pământ, și ca existența să fie garantată, așa ca nimeni să nu poată fi silit să-și vândă munca, amenințat de foame.

„Egalitatea de fapt” despre care se vorbise atât în cursul veacului al optsprezecelea, se traducea acum prin afirmarea unui drept *egal* al tuturor asupra pământului. Ierarhia imensă mobilizare a pământurilor care se făcea prin vânzarea bunurilor naționale deștepta speranța că această idee va putea să și fie pusă în practică.

Nu trebuie să uităm că pe asemenea vreme, când marile industrii de-abia prindeau a se alcătui, instrumentul cel mai de căpetenie de exploatare iera pământul. Prin pământ boierul înlănțuia pe țăran, iar neputința de-a avea bucata lui de pământ silea pe țăranul sărac să emigreze la oraș, unde iera dat, fără apărare, în prada fabricantului industria și-a speculantului.

În asemenea condiții, neapărat, gândul comuniștilor se îndreptă spre ceea-ce prinse să se numească „legea agrară”, cu alte cuvinte spre mărginirea proprietăților pămîntești la un maximum de întindere și la recunoașterea dreptului fiecărui la pământ. Acapararea pământurilor, care se făcea atunci de speculatori în timpul vinderei bunurilor naționale nu putea de cît să întărească această idee. Și, pe cînd unii cereau ca fie-care cetățean care ar fi voit să cultive pământ să aibă partea sa din bunurile naționale, sau, cel puțin, să cumpere din ieie o parte, cu înlesnire de plată, alții, car

vedeau mai departe, cereau ca pământul să fie dat ca proprietate comunală, și ca fie-care să n'aibă de cît un drept vremelnic de stăpînire asupra pământului pe care-l va cultiva singur, și cită vreme-l va cultiva.

Babeuf, ferindu-se poate de-a se compromite prea mult, cerea împărțirea egală a pământurilor comunale. Tot lei înse voea și neînstrăinarea, „inalienabilitatea” pământurilor, ceea ce însemna menținerea drepturilor societății, ale comunei sau ale națiunii, asupra pământului, *posesiunea*, nu *proprietatea* fonciară.

Pe de altă parte în Convenție, în timpul discutării legii asupra împărțirii pământurilor comunale, Julien Souhait combătu împărțirea definitivă, propusă de Comitetul de agricultură, avînd fără-ndoeală de partea sa milioanele de țărani săraci. Iei ceru ca împărțeala bunurilor comunale, în părți egale-nire toți, să fie numai *vremelnică*, și *să se poată face ieară-și la timpuri date*. În cazul acesta numai uzufructul iera cedat, ca-n comunele rusești.

În acelaș șir de idei, Dolivier, parohul din Mauchamp, în a sa *Incercare asupra dreptăței primitive*, stabilea „două principii nestrămutate: întâiul, că pământul ieste al tuturor în de obște și *al nimănuea-n particular*: al dollea, că *fie-care are un drept exclusiv asupra rodului muncel sale*”...

„Pământul, zice Dolivier, luat în deobște, trebuie să fie privit ca marele comunal al naturei”, proprietatea comună a tuturor: „fie-care individ trebuie să-și găsească ast-fellu dreptul de moștenire în marele comunal”. „O generație n'are dreptul de-a face legi generației următoare și să dispue de suveranitatea iei: cu atît mai mult iea n'are dreptul să dispue de patrimoniul acesteea”. Și mai departe: „Numai națiile și prin sub-împărțiri, comunele sînt cu adevărat proprietare a pământului lor”.

În fond Dollvîer nu recunoștea vre-un drept, transmisibil prin moștenire, de cît asupra proprietăților mobiliare. Cît despre pămînt, nimeni nu trebuia să fie îngăduit a avea, din fondul comun, de cît atît cît putea să cultive singur, cu familia lui, și asta numai în posesiune viageră, cu alte cuvinte pe cît trăea. Ceea-ce, bine înțeles, nu putea să împiedice cultura comunistă din partea comunei, alături de fermele cultivate aparte. Cunoscînd înse prea bine țara, Dollvîer detestă și pe fermieri, și pe proprietari. Iel cere „întreaga dizolvare a corpurilor de fermă”, „împărțirea fără rezervă a pămîntului între toți cetățenii ce n'au de loc, sau n'au pămînt îndestul. Iată singura măsură potrivită, care va înviora satele noastre și va aduce îndestularea în toate familiile cari zac în mizerie, din lipsa de mijloace de a se apuca de vre-o treabă. Pămîntul, adăogă iel, va fi cultivat mult mai bine, mijloacele casnice vor fi înmulțite, tirgurile, prin urmare, vor fi mai îmbielșugate, și vom fi scăpați și de cea mai detestabilă aristocrație, aceea a arendașilor”...

Socializarea industriilor găsi și dînsa apărători, mai cu seamă în regiunea lioneză. Aici se cerea ca salariile să fie rînduite de comună, și ca salariul să fie așa ca să garanteze existența. *Living wage* al socialiștilor moderni englezi. Alară de asta se mai cerea naționalizarea unor industrii, ca minele. Și fu dată ideea ca comunele să pue mina pe industriile părăsite de contra-revoluționari și să le exploateze pe sama lor. În deobște, această idee, comuna să se facă producătoare, iera foarte populară în 1793...

Ie vădit că pe asemenea vreme industria interesa cu mult mai puțin de cît agricultura. Cu toate astea negustorul Cusset, pe care Lyonul îl alesese membru al Convenției, vorbește de naționalizarea industriilor, iar L'Ange dezvoltă un proiect de falanster în care industria va fi împărțiată cu agricultura. Încă de la 1790, L'Ange făcuse la Lyon o serioasă propa-

gandă comunistă. Aşa, într'o broşură datată din 1790, dînsul dezvoltă ideile următoare: „Revoluţia, zice iel, avea a fi salutară: o răsturnare de idei a ciumat-o: prin cel mai dezgustător abuz de bogăţii s'a metamorfozat suveranul: „poporul“. Aurul, nu-i folositor şi mîntuitor de cît în minţele noastre laborioase: cînd se îngrămădeşte în lăzile capitaliştilor iel ajunge otrăvitor... Pretutindeni, Sire, unde-şi va îndrepta Majestatea Voastră privirea, nu va vedea ocupat pămîntul de cît de noi: noi sîntem acei ce muncim, cari sîntem întăii stăpîni, cei dîntăi şi cei din urmă ocupanţi efectivi. Leneşii, cari se zic proprietari, nu pot culege de cît prisosul nostru de subsistenţă. Ceea ce dovedeşte cel puţin co-proprietatea ce-avem. Dar dacă, fireşte, sîntem co-proprietari şi *singura cauză a tot venitul sîntem noi, dreptul de a ni se mărgini întreţinerea sau subsistenţa şi de-a fi lipsiţi de prisos, ieste un drept tălhăresc*“. Ceea-ce, după mine, reprezintă un chip foarte drept de-a privi „plus-valoarea“.

Stăruind mereu asupra unor fapţe reale, asupra crizei alimentelor de care iera bîntuită Franţa, L'Ange ajunge să propue un sistem de abonament al consumatorilor pentru a cumpăra în anumite condiţii totalitatea recoltei, totul cu ajutorul asociaţiei libere, asociaţie urmînd a se universaliza-n chip liber. L'Ange mai vocea *magazinul comun*, în care toţi cultivatorii să-şi poată aduce produsele ca să fie vîndute. Precum se vede, un sistem care înlătura, în comerţul cu bucate, atît monopolul individualist, cît şi regimul etatist al Revoluţiei. Dînsul anticipa cu chipul acesta sistemul modern al fructărilor cooperative, asociate pentru a scurge la o laltă produsele unei întregi provincii, după cum vedem în Canada, sau al unei întregi naţii, cum ie cazul în Danemarca.

În deobşte, mai ales problema alimentelor ie aceea care pasionează pe comuniştii din 1793, aducîndu-i să impue Convenţiei *maximum-ul* şi să enunţe acest mare principiu :

socializarea schimburilor, municipalizarea comerțului.

Intr'adevăr, chestia comerțului cu bucate domină peste tot. „Libertatea comerțului cu bucate nu se împacă cu existența Republicei noastre”, spun Convenției alegătorii din Seine-et-Oise, în Noembrie 1792. Acest comerț se face de-o minoritate cu scop de îmbogățire, și această minoritate are pururea interes să dea naștere la urcări artificiale de prețuri, cari fac totdeauna să sufere consumatorul. Ori-ce măsură parțială ieste primejdioasă și neputincioasă, zic iei: jumătățile de măsuri sînt totdeauna ruinătoare. Comerțul cu bucate și întreaga aprovizionare trebuie să se facă de către Republică, care va stabili „adevărata proporție dintre prețul pînei și ziua de muncă”. Vînzarea bunurilor naționale dînd loc la cumplite speculații din partea celor asupra cărora se adjuceau asemenea bunuri, alegătorii din Seine-et-Oise, cereau mîrginirea fermelor și naționalizarea comerțului.

„Să se ordone, ziceau aceștia, ca nimeni să nu poată arenda mai mult de 120 de arpente: că ori-ce proprietar nu va putea reține pentru sine de cît un corp de fermă, fiind obligat să le arendeze pe celelalte”. Pe lîngă asta mai adăugau: „Grija de-a se aproviziona fie-care parte a Republicei să se dea apoi pe sama unei administrații centrale, alese de popor, și aveți să vedeți că îmbielșugarea bucatelor și dreapta proporție a prețului lor cu ziua de muncă va aduce liniște, fericire și viață tuturor cetățenilor”.

Aceste idei, cum vedem, nu sînt scoase nici din Turgot, nici din Necker. Le inspiră chiar *viața*.

Ceea-ce ie mai ales de notat, ieste că aceste idei fură admise de cele două comitete, de agricultură și de comerț, și dezvoltate în raportul acestora asupra alimentelor, prezentat Convenției, și că fură aplicate, după stăruința poporului, în unele departamente, Berry și Orléanais. În Eure-et-Loir, la 3 Decembre 1792, poporul iera mai-mai să ucidă pe comi-

sarfi Convenției, zicându-le: „burghezii s'au bucurat destul, a venit și rindul muncitorilor săraci”.

Mai târziu asemenea legi fură cerute cu violență Convenției, de către Bessiroy de l'Aisne, iar Convenția făcu o încercare pe-o scară mare, pentru întreaga Franță, de-a socializa întreg comerțul cu lucruri de prima și secunda necesitate, cu ajutorul magazinelor naționale și-a stabilirei prețurilor „covenite” asupra bucatelor, în fie-care departament.

În timpul revoluției vedem dar încolțind ideea că *Comerțul* *le o funcție socială*, că comerțul trebuie *socializat*, *ca și pământul*, *ca și industria*, idee care mai târziu avea să fie dezvoltată de Fourier, Robert Owen, Proudhon, și de comuniștii anilor patruzeci.

Ce-va mai mult. Île vădit pentru noi că Jaques Roux, Varlet, Dolivier, L'Ange, și miile de locuitori de la țară și de la oraș, agricultori și meșteșugari, înțelegeau mult mai bine din punctul de vedere practic, problema alimentelor de cît reprezentanții Convenției. Îei își dădeau samă că numai taxarea, fără socializarea pământului, a industriilor și-a comerțului, trebuia să rămăie literă moartă, chiar dacă ar fi fost înarmată cu-n arsenal de legi represive și cu tot tribunalul revoluționar. Sistemul vînderii bunurilor naționale adoptat de Constituantă, de Legislativă și de Convenție creind acei mari fermieri pe cari Dolivier îi trata cu toată dreptatea drept cea mai rea aristocrație, Convenția în cele din urmă, în 1794, deschide ochii. Îea nu se pricepu înse de cît să-i aresteze acum în masă pe acești fermieri și să-i trimeată la ghilotină. Cu toate astea, legile draconice împotriva acaparării, ca legea din 26 Iuliu 1794, care prescria scotocirea hambarelor, hrubelor, șoproanelor, nu făcură de cît să samene-n sate ura în contra orașelor și mai cu samă în contra Parisului.

Tribunalul revoluționar și ghilotina nu puteau înlocui lipsa unei idei constructive comuniste.

Învățămîntul. Sistemul metric. Noul calendar. Încercări anti-religioase.

În totul tuturor luptelor de pe vremea aceea revoluționarii nu pierdeau din vedere marea chestie a învățămîntului public. Îei căutau a-l arunca temeliea pe baze egalitare. O muncă uriașă fu desfășurată în direcția asta, cum ne putem da samă după documentele comitetului de instrucție publică, publicate în timpul din urmă. Se ceti-n Convenție minunatul raport asupra învățămîntului, a lui Michel Lepeletier, raport găsit după moartea acestuia, iear Convenția adoptă un șir de măsuri pentru învățămîntul în trei grade: școalele primare, școalele centrale și școalele speciale.

Cu toate astea cel mai frumos monument intelectual al acestei epoci a Revoluției ieste sistemul metric. Acest sistem făcea mult mai mult de cît numai să introducă în subdiviziunile măsurilor liniare, de suprafață, de volum și de greutate, sistemul zecimal care-i baza numerației noastre, ceea-ce și însemna foarte mult pentru simplificarea învățămîntului matematicilor. Îel mai dădea măsurii fundamentale, *metrul*, o lungime care putea să fie regăsită ori-cînd, cu destulă aproximație, după dimensiunile pămîntului, ceea-ce deschidea cugetărei noi orizonturi. Afară de asta, stabilind între unitățile de lungime, de suprafață, de volum și de greutate raporturi simple, sistemul metric pregătea, obicinuind mintea cu iea, marea și geniala izbîndă a științelor din veacul al nouăsprezecelea: afirmarea unităței puterilor fizice, a unităței Naturei.

Noul calendar republican fu urmarea neaparată a acestui sistem. Acest calendar fu adoptat de Convenție, în urma a două rapoarte ale lui Romme, cetite la 20 Septembre și 5

Octobre, și a unui raport a lui Fabre d' Eglantine, citit la 24 Noembre 1793. Noul calendar inaugura în socoteala anilor o eră nouă, care începea de la proclamarea republicei în Franța, 22 Septembre 1792, care iera și echinoxul de toamnă, și înlătura săptămîna creștină. Duminica dispărea, zi de sărbătoare ajungînd *decadi*...

Hotărîrea Convenției, care ștergea din viața noastră calendarul creștin, încurajă neaparat pe cei cari vedeau în Biserica creștină și-n servitorii ei razemul cel mai puternic al servitudinii. Experiența ce se făcuse cu clerul jurat dovedise neputința de a se cîștiga clerul la cauza progresului. Ast-feliu ideea suprimării budgetului cultelor și lăsarea întreținerii miniștrilor, cultului pe sama credincioșilor, se puse-n chip necesar. Cambon o aduse înaintea Convenției, din Noembre 1792. În trei rinduri înse Convenția hotărî să menție Biserica națională, supusă Statului, luînd înse măsuri împotriva preoților refractari. În potriva acestor preoți se făcură legi foarte aspre: deportarea pentru cei cari n'ar fi voit să depue jurămînt de credință republicei și, de la 18 Mart 1793, moartea, pentru cei compromiși în tulburările iscate cu prilejul recrutărilor, și pentru cei, cari fiind deportați, ar fi fost prinși pe teritoriul republicei. La 21 Octom-bre 1793, fură decretate niște legi și mai expeditiv, lea deportarea putea fi aplicată și preoților constituționali, cari depuseseră jurămînt, dacă ierau acuzați de *necivlism* de către șase cetățeni din cantonul lor. Ceea-ce dovedea că *juratii* ierau adesea tot atît de primejdioși ca și *ne-juratii* sau *papistașii*.

Cele dintăi încercări de „descreștinare” fură făcute la Abbeville și la Nevers. Convenționalul Fouché, care se afla în misiune la Nevers, și care lucra negreșt în înțelegere și poate sub înfrurirea lui Chaumette, pe care-l înfrînă în acest oraș, declară, la 26 Septembre 1793, războiu culturilor

superstițioase și „fățarnice”, pentru a pune în locul lor „Cultul republicei și al moralei naturale”. Fouché dă o ordonanță în virtutea căreia „ori-ce ministru al cultului sau preot pensionat de națiune, va fi ținut să se-nsoare, sau să adopte un copil, sau să întrețină un bătrîn sărac, sub pedeapsă de a i se lua slujba și pensiunea”. După cite-va zile de la adoptarea noului calendar, la 10 Octombree, Fouché dă altă ordonanță, după care ceremoniile cultului nu puteau fi făcute de cît în lăuntrul templului respectiv: toate „insignele religioase găsite pe cale”, vor fi distruse, preoții ne mai avînd voie să apară aiurea-n costumul lor, de cît în templu. În sfîrșit înmormintările se vor face fără nici o ceremonie religioasă, într’un cîmp plantat de copaci, „la umbra cărora se va ridica o statuie care va reprezenta Somnul...”

Tot atunci, Laignelot, un alt cîvențional în misiune, transformă la Rochefort biserica parohială în *Templu al Adevărului*, în care opt preoți catolici și-un ministru protestant vin să se „despopească” la 31 Octombree 1793.

La 14 Octombree, sub înriurirea lui Chaumette, îndeplinirea exterioară a cultului iera oprită la Paris, și la 16, ordonanța lui Fouché asupra înmormintărilor iera adoptată în principiu de către Comună.

Că această mișcare n’a fost de loc ce-va neașteptat, și că iea a fost pregătită de Revoluție și de predecesorii acesteia în spirite, ie un lucru vădit. Provincia, încurajată de actele Convenției, porni cu iușală la „descreștinare”. În urma inițiativei țirgușorului Ris-Orangis, întreaga regiune Corbeil, se leapadă de creștinism și primește aprobarea Convenției cînd deputații iei fac cunoscut aceasta Convenției, la 30 Octombree.

Peste șase zile, deputații Comunei Menecy se prezintă Convenției, îmbrăcați în odăjdii. Fură și dînșii bine primiți, și Convenția recunoaște „dreptul ce-l au toți cetățenii de-a adopta cultul care le place și de-a suprima ceremoniile ce

nu le plac*. O delegație a departamentului Seine-et-Oise care cerea ca episcopul de Versailles, mort de curind, să nu fie înlocuit, fu de asemeni primită cu mențiune onorabilă.

Convenția încuraja cu chipul acesta mișcarea în contra creștinismului, nu numai prin buna primire ce-o făcea descreștinărei, ci și prin destinația ce-o dădea lucrurilor bisericești; bună-oară racla Sfintei Genevieva, Convenția dădu poruncă să fie transportată la muzeu, la *Monnaie*.

Folosindu-se fără-ndoeală de această atitudine a guvernului, Anacharsis Cloots și Chaumette merseră mai departe.

Cloots, baron prusian, care îmbrătoșase din toată inima Revoluția și care predica cu curaj și mult sentiment Internaționala popoarelor, și procurorul Comunei, Chaumette, acest adevărat reprezentant al spiritului muncitoresc parizian, hotărîră pe episcopul Parisului, Gobel, să-și părăsască funcțiile sale eclesiastice. Primind aprobarea consiliului episcopal, și după ce-și anunță demisia la departament și Comună, Gobel merse cu alaiu, la 17 Brumar, 7 Noembre 1793, la Convenție, însoțit de unsprezece din vicarii săi și urmat de primarul Pache, de procurorul Chaumette și de doi membri ai departamentului, Momoro și Lullier, să-și depue atributele și titlurile ce-avea.

Gobel făcu o cuvîntare foarte demnă cu prilejul acesta. Rămînînd alipit „de principiile eterne ale egalității, ale moralei, baza necesară a ori-cărei constituții cu adevărat republicane”, dînsul se supunea la glasul poporului și renunța de-a mai îndeplini „funcțiile de ministru al cultului catolic”. Depunîndu-și crucea și inelul, puse-n cap bonetul roșu pe care i-l întinse unul din membri.

Un entuziasm de nedescris cuprinse atunci Adunarea. Doi alți episcopi, Thomas Lindet, și Gay-Vernon, ca și alți membri eclesiastici ai Convenției, se răpeziră la tribună pentru a urma pilda lui Gobel. Abatele Grégoire refuză

să se unească cu ieii. Cît despre Sieyès însuși declară că încă de mulți ani își depusese ori-ce caracter eclesiastic, că nu avea alt cult de cît acela al libertății și al egalității, și că dorințele sale cheamau de mult izbînda rațiunii asupra superstiției și asupra fanatismului.

Efectul acestei scene din Convenție fu colosal. Întreaga Franță, toate națiunile vecine luară cunoștință de ieia. Și pretutindeni, în clasele cîrmuitoare, fu o explozie de ură împotriva Republicii.

În Franța, mișcarea se răsîndi repede în provincii. În cîte-va zile, mai mulți episcopi și un mare număr de preoți își depuseră titlurile ce-aveau. Aceste abdicări dădeau adesea loc la scene mișcătoare. Într'adevăr mișcător de celît, de pildă, descrierea următoare, despre abdicarea preoților din Bourges, pe care o găsesc într'o broșură locală, a timpului.

După ce pomenește de-un popă, J. Baptiste Patin, și de Julien-de-Dieu, benedictin, cari și-au depus atributele eclesiastice, autorul urmează: „Privat, Brisson, Patron, Rouen și Champion, ex-vicar metropolitan, nu fură cei din urmă să se coboare-n arenă. Eupie și Calende, Dumantier, Veyreton, ex-benedictini, Ranchon, Collardot, după ieii. Ex-canonicele Désormaux și Dubois, confratele lui, gîrboviți de povara anilor, îi urmează cu pași înceți, cînd de-o dată strigă Lefranc: „Ardeți, ardeți actele noastre de preoție, iear amintirea stărei noastre trecute să pieară în flăcările ce cată să le consume. Depun pe altarul patriei această medallă de argint: ieia reprezintă pe cei din urmă dintre tiranii pe cari ambiția interesată a clerului îi numea prea creștin“. Toate diplomele preoților fură arse pe-un rug și mii de glasuri se înălțară-n văzduh: „Pieară în vecii vecilor memoria preoților: pieară-n vecii vecilor superstiția creștină, *Trăească religiea sublimă a naturei*“. După care vine înșurarea darurilor patriotice. În tot altă de mișcătoare. Daru-

rile în albituri și-n cătărămi de argint de papuci sînt foarte numeroase. Patrioții și frații sînt săraci: dau ce au.

În de obște sentimentul anti-catolic, în care o „religie a Naturei” se confunda cu avîntul patriotic, pare că ie cu mult mai adînc de cît își poate închipui cine-va care n'a cercetat documentele timpului. Revoluția te făcea să cugești și dădea curaj cugetării.

Intr'aceia la Paris, Departamentul și Comuna hotărîse să celebreze chiar la Notre-Dame decadi viitor, 20 Brumar, 10 Noembre, și să organizeze aici o *Serbare a Libertății și-a Rațiunii*, în timpul căreia aveau să se cînte imnuri patriotice dinaintea statuei Libertății. Cloots, Momoro, Hébert, Chaumette, făcură o propagandă stăruitoare în societățile populare, și serbarea izbuti de minune. Nu vom descrie amănuntele acestei serbări. Trebuie totu-și să remarcăm că se găsi că o ființă vie putea figura Libertatea mai bine de cît o statuie, fiind-că „o statuie, zicea Chaumette, ar fi fost încă un pas spre idolatrie”. După cum remarcă Michelet, întemeetorii noului cult recomandă „să se aleagă”, pentru a îndeplini un rol atît de august, persoane, *al căror caracter să facă respectabilă frumuseța*, persoane a căror severitate de moravuri și de privire să înlăture ori-ce, licență sau desfrînare”. Departe de a fi o ceremonie hăzoasă serbarea fu mai curînd o „nevinovată ceremonie, tristă, sacă, plicticoasă”, zice Michelet, care cu toate astea privește cu ochi foarte buni descreștinarea din 1793. Dar revoluția zice dînsul, „îmbătrînise și obosise, iera prea bătrînă ca să mai zămislească ce-va”. Incercarea din 1793, nu purcede din sinul infocat al Revoluției, ci din școalele raționale din vremea *Enciclopediei*. Intr'adevăr, incercarea aceasta samănă ca două picături cu mișcarea modernă a *Societăților etice*, „Ethical societies”, cari-s și lele în afară de masa poporului.

Ceea-ce ne izbește astă-zi mai mult, ie că Convenția, cu toate cererile venite din toate părțile, refuză să abordeze marea problemă: desființarea întreținerii preoților. Comuna de Paris luse și secțiile practică descreștinarea pe față. În fie-care secție a Parisului, cel puțin o biserică iera consacrată cultului Rațiunii. Consiliul general al Comunei merse chiar până la a da evenimentelor brînci. Ca răspuns la discursul religios a lui Robespierre, de la 1 Frimar, Consiliul general al Comunei, la 3 Frimar, 23 Noembre, sub înfrîurirea lui Chaumette, luă hotărîrea de a se închide pe dată-n Paris toate bisericile sau templele tuturor religiiilor, făcînd pe preoți răspunzători, în parte, de toate tulburările religioase, și învițînd Comitetele revoluționare să-i supravegheze de-aproape. Tot o dată ruga Convenția să excludă pe preoți dela ori-ce soi de funcție publică. În schimb se instituea un „curs de morală”, pentru a se pregăti predicatorii noului cult. Clopotnițele, se luă hotărîrea a fi dărîmate, și-n diferite secții se organiză serbări ale Rațiunii în timpul cărora cultul catolic iera luat în deridere. O secție arse cartea de rugăciuni, iar Hébert arse niște moaște-n Comună.

În provincie, spune Aulard, aproape toate orașele, mai ales în Sud-Vest, păreau a se alipi la noul cult raționalist.

Cu toate astea guvernul, cu alte cuvînte Comitetul salvărei publice, încă de la-nceput făcu o surdă opoziție acestei mișcări. Robespierre i s'a opus hotărît. Și cînd Cloutz veni să-i vorbească cu înfocare de abdicarea lui Gobel, el îi arată fără încunjur ostilitatea, întrebînd că ce vor zice Belgianii, pe care Cloutz voea să-i unească cu Franța.

Robespierre tăcu cu toate astea cite-va zile. Dar la 20 Noembre Danton intra în Paris, după o îndelungată ședere la Arcis-sur-Aube, unde se retrăsese cu tînăra lui soție, cu care se căsătorî la biserică numai de cît după moartea soției dintăi. Și a doua zi, 1 Frimar, 21 Noembre, Robes-

plerre ținea la clubul Jacobinilor un prim discurs, foarte violent, împotriva cultului Rațiunii. Convenția, zicea el, nu va face nici o dată acest demers îndrăzneț, de-a proscrie cultul catolic. Iea va menține libertatea culturilor și nu va îngădui să se prigonească miniștrii pașnici ai cultului. Mai departe arăta că ideea unei „Filii supreme care veghează asupra nevinovăției celor apăsați și care pedepsește crima”, iera cu totul populară, tratând pe descreștinători ca pe niște *trădători, ca pe niște agenți ai vrăjmașilor Franței*, cari voeau să respingă pe străinii a căror morală și-al căror interes comun li atrăgea spre Republică.

Peste cinci zile, Danton vorbea în Convenție aproape la felu, atacând mascaradele anti-religioase. Cerea să li se pue un capăt.

Ce se întâmplase în aceste cîte-va zile, ca să apropie ast-feliu pe Robespierre și Danton? Ce nouă combinație diplomatică sau de altă natură, avu loc în timpul acesta, care să chieime pe Danton la Paris și să-l facă să se pue de-a curmezișul mișcării de descreștinare, pe el, un adevărat fiu al lui Diderot, care nu lipsi să-și afirme ateismul materialist până și la poalele eșafodului? Această tactică a lui Danton le cu atîta mai izbitoare cu cît întărea jumătate a lunii Frimar, Convenția nu conținu să vadă descreștinarea cu ochi buni. La 11 Frimar, 4 Decembre, robespierristul Couthon aducea încă la tribuna Convenției relicvii sau moaște bătîndu-și de ieie joc.

Așa-că ne întrebăm dacă Robespierre nu se folosea de vre-o nouă întorsătură luată de tratativele cu Engllitera, pentru a înfuri pe Danton și a da frîu liber ideilor sale asupra religiei, care a fost pururea scumpă acestui deist, discipol al lui Rousseau.

Pe la mijlocul lunii, Robespierre, împuternicit de sprijinul lui Danton, se hotărăște a se mișca, și la 16 Frimar, 6 De-

embre, Comitetul salvărei publice cere Convenției un decret asupra *libertății culturilor*, al cărui prim articol oprea „ori-ce violență și măsură contrară libertății culturilor”. Această măsură fost-a iea luată de teama să nu se răscoale satele, pentru-că la țară închiderea bisericilor fu peste tot rău primită? Fapt ie că din ziua aceea catolicismul triumfa. Guvernul robespierrist îl lua sub protecția sa. Și devinea din nou religie de Stat.

Mai târziu, în primăvară se merse și mai departe. Cultul Rațiunii se căută să i se opue alt cult, cel al Ființei supreme, ticluit după vicarul Savoyard al lui Rousseau. Cu toate astea, cultul acesta, cu tot sprijinul guvernului și cu toată amenințarea ghilotinei pentru protivnicii lui, cultul acesta tot cu cultul Rațiunii se confunda, chiar cînd i se zicea cultul Ființei supreme. Și sub asemenea nume, un cult pe jumătate deist, pe jumătate raționalist, „continuă să se răspîndească, până ce reacțiunea thermirodiană birui.

Cît despre sărbătoarea Ființei supreme, care fu celebrată la Paris cu pompă mare, la 20 Prairial, 8 Iunie 1794, și căreia Robespierre, care se dădea drept întemeetor al unei noi religii de Stat, care combătea ateismul, îi dădea o mare însemnătate, această sărbătoare, ca reprezentație teatrală populară, fu frumoasă, pe cît se pare, dar nu găsi răsunet în simțirea poporului. Celebrată de altminteri din voința Comitetului salvărei publice, după ce Chaumette și Gobel, iubiți de masa poporului, fură ghilotinați pentru părerile lor nerelegioase, această sărbătoare prea avea caracterul constatării unei izbînzii sîngeroase a guvernului Jacobin asupra elementelor înaintate ale poporului și ale Comunei, pentru a fi fost poporului simpatice. Și, prin atitudinea pe față ostilă a mai multor convenționali față de Robespierre, chiar în timpul serbării, ia fu preludiul lui 9 Thermidor, începutul sfîrșitului.

9 Thermidor. Izbînda Reacţiunei.

Dacă Robespierre avea mulţi admiratori cari mergeau până la adorare, nu-i lipseau nici vrăjmaşii cari-l urau cu înverşunare. Aceşti din urmă se foloseau de toate prilejurile pentru a-l face odios, atribuindu-i grozăviile Teroarei, nelipsindu-se nici de prilejul de a-l face ridicol, amestăcîndu-l în spusele unei babe nebune, mistică, Catherine Théot, care zicea că-i „mama lui Dumnezeu”.

Cu toate astea-i vădit că nu duşmăniile personale fură acele cari răsturnară pe Robespierre. Căderea lui iera neapărată, fiind-că iel reprezenta un regim care se prăbuşea. După faza-i urcătoare, care dură până-n August sau Septembre 1793, Revoluţia întrase în faza-i coboritoare. Acum trecea prin regimul jacobin, a cărui cea mai bună expresie iera Robespierre. Acest regim trebuia înse neapărat să facă loc altor oameni „de ordine şi de guvern”, grăbiţi să isprăvească o dată cu frămîntarea revoluţionară, cari pîneau momentul cînd să poată răsturna pe teroriştii Montagnarzi, fără să dea naştere unei răscoale-n Paris.

Cu chipul acesta putu să se vadă tot răul care izvora din faptul că Revoluţia, în materie economică, se bazase pe îmbogăţirea individuală. O revoluţie trebuie să tindă la *fericirea tuturor*, altminteri va fi înăbuşită neapărat chiar de cei îmbogăţiţi de iea în dauna naţiunii. De cîte ori o revoluţie va avea de făcut o deplasare, o strămutare de bogăţii, *atînsa va trebui s'o facă nu în favoarea indivizilor ci totdeauna în favoarea comunităţilor*. Tocmai ceea ce Marea Revoluţie n'a făcut. Pămînturile pe cari le confiscă de la preoţi şi nobili, iea le dădea unor particulari, cînd ar fi tre-

buit să le dea satelor și orașelor, fiind-că aceste pământuri, pe cari și le-au însușit, sub regimul feudal, niște particulari, au fost odinioară ale poporului. N'au existat nici o dată, din capul locului, pământuri boierești sau bisericesti. Afară de cîte-va comunități de călugări, nici o dată vre-un boieru sau vre-un preot n'a desfundat măcar o palmă de pământ singur iel. Fie-care metru de pământ cultivat, poporul, bătăranul, moșnicul i-acela care l-a desfundat. Poporul i-acela care a făcut pământul locuibil și roditor. Poporul a dat pământului valoarea ce-o are, și *lui trebuie pământul să-i fie dat.*

Dar, într'un scop etatist și burghez, Constituanta, Legislativa și Convenția recunoscără, ca aparținind de drept boerilor, mînașlirilor, catedralei, Bisericei, pământurile pe cari acești susținători ai Statului ce se înfiripă și le apropiaseră altă-dată. Constituanta, Legislativa, Convenția, luară în stăpînire aceste pământuri, și le vîndură, mai cu samă burghejilor.

Ne dăm samă de jaful care avu loc, cînd niște pământuri a căror valoare totală se urca de la zece la cinsprezece miliarde, fură scoase-n vînzare, în cîți-va ani, în niște condiții cu totul priicinoase pentru cumpărători, condiții cari puteau fi făcute și mai priicinoase cu sprijinul noilor autorități locale. Cu chipul acesta se alcătuiră pe loc acele „bande negre”, împotriva cărora se istovea energia reprezentanților în misiune sau delegați.

Încet-încet, înfrîmarea vătămătoare a acestor jăfuitori, ajutați de speculanții Parisului și de furnizorii armatei, se urcă pînă la Convenție, unde Montagniarzii cinstiți se vedeau copleșiți și neputincioși de-a înfrîna pe „profitatori”. Într'adevăr, ce puteau dînsii să le opue? Turbații o dată zdrobiți și secțiile Parisului paralizate, ce le mai rămînea, de cît Mlăștinașii Convenției?

Biruința lui Fleurus, avută la 26 Iunie, 8 Messidor, asupra Austrieilor și Englezilor Întruniți, biruință hotărîtoare și care

punea capăt la Nord campaniei din anul acela, și izbînzile avute de armatele Republicei în Pirinei, de partea Alpilor și a Rinului, ca și sosirea unui transport de grîu din America, cu ajutorul mai multor vase de războiu, chiar aceste izbînz slujeau drept cele mai puternice argumente „moderaților”, grăbiți să intre în „ordine”. „Ce nevoie mai iese de-un guvern revoluționar, ziceau aceștia, dacă războiul i-aproape de isprăvit? A sosit timpul să intrăm în regimul legal și să punem capăt guvernului Comitetelor revoluționare și-a Societăților patriotice din provincie. A sosit timpul să intrăm în ordine, să încheem perioada revoluționară”.

Teroarea înse, atribuită în deobște lui Robespierre, nu voea să dezarmeze cu nici un preț. La 3 Messidor, 21 Iuliu, Herman, „comisarul administrațiilor civile, poliție și tribunale”, foarte devotat lui Robespierre, prezintă Comitetului salvărei publice un raport prin care cerea să i se dea voie să corceteze comploturile în închisori. În acest raport iera amenințarea că „închisorile vor trebui poate curățite numai de cît. Comitetul salvărei publice dădu voea ce se cerea, și atunci începură acele îngrozitoare furnale, acele furgoane de bărbați și de femei trimise la ghilodină, pe cari Parizienii le găsiră și mai odioase de cît masacrele din Septembrie, cu atît mai odioase cu cît nu li se vedea isprăvitul și cu cît se pîrindau în mijlocul balurilor, în mijlocul concertelor, în mijlocul sărbărilor clasei nou îmbogățite, și sub huițuele tinerimei d'aurite regaliste, care devenea tot mai agresivă din zi în zi.

Toată lumea trebui să simtă că asemenea stare de lucruri nu mai putea dăinui și moderații Convenției profitară de atare împrejurare. Dantonistii, Girondinii, Mlăștinașii își strîseră rîndurile și-și concentrară puterile pentru răsturnarea lui Robespierre, ca să meargă apoi mai departe. Starea spiritelor la Paris favoriza asemenea planuri, de cînd Comitetul

salvării publice izbutise să mutilaze adevăratele focare ale mișcărilor populare, cari ierau secțiunile.

La 5 Thermidor, 23 Iuliu, Consiliul general al Comunei în care iera acum tare și mare Payon, un prieten de aproape a lui Robespierre, își știrbi foarte mult popularitatea, dînd o ordonanță cu totul nedreaptă împotriva muncitorilor. Dînsul făcu să se proclame, în cele 48 de secții, *maximum* la care trebuiau să fie mărginite salariile lucrătorilor. Cît despre Comitetul salvării publice, prin distrugerea autonomiei secțiilor și prin numirea de membri de ai lui în Comitetele mai multora dintre ieie, Comitetul salvării publice se făcuse în fața secțiilor, mai dinainte nepopular.

Momentul așa dar iera prielnic pentru o lovitură de Stat.

La 21 Messidor, 9 Iuliu, Robespierre se hotărî în sfîrșit să înceapă atacul în contra conspiratorilor. Cu opt zile mai înainte dînsul se mai plînsese, la clubul Jacobinilor, de lupta personală ce se ducea contra lui. Acum preciza. Dînsul atacă, de altminteri ușor, pe Barère, pe acel Barère care până atunci fusese o uneltă supusă a taberei lui, cînd trebuia să se dea vre-o lovitură mai simțitoare Convenției. Iear peste două zile, se hotărî să atace fățiș, mereu la Clubul Jacobinilor, pe Fouché, pentru purtarea lui grozavă de la Lyon. Dobîndi chiar judecarea acestuia de către club.

La 26 Messidor, 14 Iuliu, războiul iera declarat, fiind-că Fouché refuzase să se prezinte. Pe urmă atacarea lui Barère însemna atacarea și-a lui Collot d'Herbois, atacarea și-a lui Billaud-Varenne, ca și a altor doi puternici membri din Comitetul de siguranță generală. Vadier și Voulland, cari se întîlneau adesea cu Barère, cu care se consultau asupra afacerii comploturilor din închisori.

Așa-că toți cei din stînga, cari se simțeau amenințați, ca Tallien, Barère, Vadier, Voulland, Billaud-Varenne, Collot d'Herbois, Fouché, se uniră împotriva „triumvirilor”.

Robespierre, Saint-Just, Couthon. Cît despre moderați, Barras, Rovère, Thirion, Courtois, Bourdon și alții, cari ar fi voit să răstoarne pe toți Montagnarzii înaintați, dimpreună cu Collot, Billaud, Barère, Vadier și alții, aceștia negreșit socotiră că de-o cam dată iera mai bine să nu atace de cît grupul robespierist. Acesta răsturnat, biruirea celorlalți iera sigură.

Furtuna izbucni la 8 Thermidor, 26 Iuliu 1794, în Convenție. Lucru iera așteptat, fiind-că sala iera plină de lume. Robespierre, într'un discurs foarte calculat atacă Comitetul de siguranță generală, și denunță o conspirație în contra Convenției. Iel venea să apere Convenția și să se apere și pe sine de calomnii. Se apăra de tendințele dictatoriale ce i se atribuiu, fără să-și menajeze de loc vrăjmașii, între cari iera și Cambon, despre care vorbea, ca și despre Mallarmé și Ramel, în niște termeni împrumutați de la Turbați, tratându-i de *Feuillanți*, de aristocrați și pungași.

I se aștepta încheerea. Cînd ajunse la iea, se văzu că nu cerea de cît o sporire de putere pentru sine și grupul său. Nici o vedere nouă, nici un program nou. Nimic de cît un om de guvern care cerea și mai multă putere, pentru a pedepsi cu asprime.

„Care-i leacul răului”, zicea iel în concluzie. *„Să se pedepsască trădătorii, să se reînoască birourile Comitetului siguranței generale, să se curețe acest Comitet și să se subordoneze Comitetului salvărei publice. Să se curețe chiar acest comitet. Să se constilue unitatea guvernului sub autoritatea Convenției naționale, care ie judecătorul și centrul”*.

Se înțelese că Robespierre nu cerea de cît mai multă autoritate pentru triumviratul său, pentru a se folosi de iea împotriva lui Collot și Billaud, Tallien și Barère, Cambon și Carnot, Vadier și Voulland. Conspiratorii din dreapta n'aveau de cît să-și frece minele, și să lese pe Tallien, pe Billaud-Varenne și pe ceilalți Montagniarzi să lucreze.

În sara aceleași zile, Clubul Jacobinilor acoperi discursul lui Robespierre cu aplaudări și se arătă furios împotriva lui Collot d'Erbois și Billaud-Varenne. Fu chiar vorba de-a merge împotriva celor două Comitete, cel al Salvărei publice și-al siguranței generale. Totul se mărgini înse numai la vorbe. Clubul Jacobinilor n'a fost nici o dată un focar de acțiune.

În timpul nopții, sprijinul convenționalilor din dreapta fu cîștigat prin Bourdon și Tallien. Planul adoptat, pe cît se pare, iera să nu se lase să vorbească nici Robespierre, nici Saint-Just.

A doua zi, 9 Thermidor, de îndată ce Saint-Just voi să-și cetească raportul, de altminteri un raport foarte moderat, care nu cerea de cît o revizuire a măsurilor guvernamentale, Billaud-Varenne și Tallien îl împiedică. Iei cereau să se aresteze „tiranul“, cu alte cuvinte Robespierre, și strigătele de *jos tiranul* fură repetate de toți Mlăștinașii. Nu fu lăsat să vorbească nici Robespierre. Acesta fu decretat ca pus sub acuzație chiar, ca și fratele său, Saint-Just, Couthon și Lebas. Iei fură duși la patru închisori diferite.

Intr'aceea, Hanriot, comandantul gardei naționale, urmat de doi aghiotanți, de jandarmi, galopa pe străzi, îndreptîndu-se spre Convenție, cînd doi reprezentanți ai acesteia văzîndu-l trecînd prin strada Saint-Honoré, făcură să fie arestat chiar de cei șase jandarmi pe cari-l conducea îel.

Consiliul general al Comunei nu se întruni de cît la șase ceasuri de sară. Iel răspîndi un apel cătră popor, pe care-l invita să se ridice împotriva lui Barère, Collot, Bourdon, Amar, și trimese pe Coffinhal ca să libereze pe Robespierre și pe prietenii săi, cari se credea c'ar fi fost arestați la Comitetul siguranței generale. Coffinhal nu găsi acoloa de cît pe Hanriot, pe care-l liberă într'adevăr. Cît despre Robespierre, care fusese condus la Luxemburg ca să fie

atolea încarcerat, ne fiind primit, în loc să meargă de-a dreptul la Comună, și să se arunce în răscoală, stătea cu minele-n sîn la administrația poliției, Quai des Orfèvres. Saint-Just și Lebas, eliberați din închisoare, alergară la Comună pe dată, dar Coffinhal, trimis de Comună să caute pe Robespierre, abica izbuti să-l aducă pe la opt ceasuri la Primărie.

Consiliul Comunei ce-i dreptul se răscula, dar iera vădit că secțiile nu țineau să se ridice împotriva Convenției, în favoarea celor pe cari ieie îi acuzau c'au făcut că Chauvette și Hébert să fie ghilotinați, Jacques Roux ucis, Pache distituit, și autonomia secțiilor nimicită. De altminteri Parisul nu putea să nu simtă că Revoluția își da duhul, și că oamenii pentru cari Consiliul Comunei chema să se răscolea poporul, nu reprezentau nici un principiu de revoluție populară.

La miezul nopții secțiile nu făcuseră încă nici o mișcare. Cu toatele ierau divizate, zice Louis Blanc: comitetele lor civile nu se înțelegeau cu Comitetele revoluționare și cu adunările generale. Cele paisprezece secții cari ascultară mai întâi de Comună nimic nu făceau, ieaf optsprezece secții, din care șase vecine cu Primăria, îi ierau opuse. Oamenii secției lui Jacques Roux, Gravillierii, alcătuiră chiar mijlocul uneea din cele două coloane cari meraseră, sub comanda Convenției, împotriva Primăriei.

Convenția, într'aceea, punea pe răsculații Comunei „în afară de lege”, și cînd decretul acesta fu cetit pe pieța Grevei, tunarii lui Hanriot, postați pe pieța asta fără să facă vre-o treabă, o șterseră unul cite unul. Pieța rămase deșartă și Primăria în scurtă vreme fu năvălită de coloana din Gravilliers și Arcis. Și-un tinăr jandarm, care pătrunse cel dintâi în sala unde se afla Robespierre cu prietenii săi, îi trase acestuea o lovitură de pistol, zdrobindu-i falca. Așa

dar însuși centrul rezistenței, Primăria, iera luat, fără o împușcătură măcar. Lebas se omoară, Robespierre tinărul cată să-și pue capăt zilelor aruncându-se de la al doilea cat. Coffinhal năpădește pe Hanriot, pe care-l acuză de lașitate și-l aruncă pe fereastră. Saint-Just și Couthon se lasă arestați.

A doua zi dimineață, după ce se făcu o simplă constatare a identității, în număr de douăzeci și unu, arestați fură cu toții executați, după ce fură făcuți să străbată o cale lungă, până la picața Revoluției, sub insultele mulțimei anti-revoluționare. „Lumea bună”, venită să se desfăteze la această priveliște, iera în sărbătoare, chiar mai mult de cît în ziua cînd au fost executați hebertiștii. Pe parcursul alaiului, ferestrele ierau închiriate cu prețuri nepomenite. Damele asis-tau în mare toaletă.

Reacțiunea triumfa. Revoluția ajunsese la isprăvit.

Despre orgiile Teroarei albe, care avură loc după Thermidor, și despre cele două încercări de răscoală împotriva noului regim, mișcarea din Prairial an III, și conspirația lui Babeuf, an IV, nu mai vorbim.

Fapt ieste că adversarii Teroarei, cei cari vorbeau necon-tenit de clemență, nu voeau clemență de cît pentru ei și ai lor. De-ndată ce ajunseră la putere, se grăbiră să execute pe partizanii Montagniarzilor, pe cari-i răsturnaseră ieri. În trei zile, 10, 11 și 12 Thermidor, 28, 29, 30 Iuliu, fură o sută trei executări. Denunțările, cari veneau din clasa mijlocie, veneau cu nemiluita, și ghilotina funcționa din nou, de data asta înse în folosul reacțiunei. De la 9 Thermidor până la 1 Prairial, în mai puțin de 10 luni, 73 de reprezentanți de-ai Montagniarzilor ierau osîndiți la moarte sau decretați ca arestați, pe cînd 73 de Girondini intrau în Convenție.

Venisese rîndul adevăraților „oameni de Stat”. Maximum fu în scurtă vreme desființat, ceea-ce iscă o criză

cumplită, în timpul căreia agiotagiul și specula atinseră niște uriașe proporții. Burghezia se lăfăea, cum avea să se lăfăească și mai târziu, după Iunie 1848 și după Mai 1871. Tinerimea d'aurită, organizată de Freron, iera tare și mare în Paris, iar muncitorii, văzind Revoluția înfrântă, intrară în cocioabele lor, discutind sorții de izbândă a unei noi răscoalări.

Muncitorii căută să se răscoale la 12 Germinal an III, 1 April 1795 și la 1 Prairial, 20 Mai, cerind pînă și Constituția dela 1793. De data asta mahalalele se ridicară într'un avînt. Dar puterea burgheză avusese timpul de-a se organiza. „Cei din urmă Montagniarzi” Romme, Bourbette, Duroy, Soubrany, Goujon și Duquesnoy, osîndiți de o comisie militară la moarte, tribunalul militar fiind desființat, fură executați.

De-acum singura stăpîină a Revoluției iera burghezia. Iar faza coborîtoare a Revoluției mergea mai departe. Reacțiunea în scurtă vreme se declară regalistă pe față. *Sleahla d'aurită* nu se mai ascundea: purta în văzul tuturor haina verde, cu guler verde sau negru, *șuane*, și lovea pe toți acei pe cari iea-i numea „teroriști”, cu alte cuvinte pe toți republicanii. Lupta se dădea în mare și-n mic. Ori-cine luase parte la executarea regelui, sau la arestarea lui în timpul fugei din Varenne, ori-cine luase vre-o parte la asaltul Tuileriilor iera denunțat tuturor regalistilor și vicleața îi iera făcută cu neputință.

În departamente, mai cu samă în Miază-zii, „companiile lui Isus”, „companiile Soarelui”, și alte organizații regaliste se dedau la represalii în masă. La Lyon, la Aix, la Marseille, cei cari luaseră parte la regimul dinainte, fură zugrumați în temnițele în cari ierau deținuți. „Aproape tot Sudul a avut pe al său 2 Septembre”, zice Mignet, bine înțeles pe 2 Septembre cel regalist. Și pe lângă zugrumările în masă, oamenii din companiile lui Isus și-ale Soarelui,

faceau vinătoare de oameni în parte. La Lyon, când întâlneau un revoluționar pe care-l destinaseră masacrului și care le scăpase, îl ucideau și-l aruncau în Rhôn, fără vre-o judecată ce-va. De asemeni la Tarascon.

Reacția nu slăbea, și-n sfârșit la 4 Brumar, an IV, 26 Octobre 1795, Convenția se despărți. Ii urmă directoratul, pentru a pregăti mai întâi Consulatul, și pe urmă Imperiul. Directoratul fu bacanalele burgheziei, care cheltuea acum într'un lux desfrinat bogățiile cîștigate în timpul Revoluției și mai ales în timpul reacției din Thermidor. Pentru-că dacă Revoluția până la Thermidor, emisese ca la opt miliarde de assignate, reacția thermidoriană, a emis înzecit: în cinsprezece luni le-a emis spălmîntătoarea sumă de *treizeci de miliarde de assignate*. Așa-că ne dăm samă de ce averi au putut să facă „profitatorii”, cu prilejul acestor emisiuni.

Revoluționarii comuniști, sub conducerea lui Babeuf, au mai încercat o dată, în anul al IV-lea, Mai 1796, o revoluție, pregătită de societățile lor secrete. Dar au fost arestați înainte de-a izbucni Revoluția. Incercarea de-a răscula tabăra din Grenelle, în noaptea de 23 Fructidor an IV, 9 Septembre 1796, ieară-și nu izbuti. Babeuf și Darthé, osîndiți la moarte, se străpunseră cu pumnalul unul pe altul, 7 Prairial, an V. Regaliștii fură înse și lei înfrinți, la 18 Fructidor, an V, 4 Septembre 1797, iear directoratul se mai menținu doar până la 18 Brumar an VIII, 9 Septembre 1799.

La 18 Brumar Napoleon Bonaparte face lovitura de Stat. Reprezentarea națională ie desființată definitiv de ex-sanculotul care avea de partea-i armata. Războiul care dura acum de șapte ani, ajunsese la încheerea-i firească. La 28 Floreal, an XI, 18 Mai 1804, Napoleon face să fie proclamat împărat și războiul începe din nou, ca să dureze, cu scurte popasuri, până la 1815.

Concluzie.

Cînd vedem această Convenție, atît de grozavă și atît de puternică, prăbușindu-se în 1794-1795, Republică, atît de mîndră, atît de plină de puteri, dispărînd, iar Franța căzînd în 1799, după regimul demoralizator al Directoratului, căzînd sub jugul militar al unui Bonaparte, sîntem duși să ne întrebăm: „La ce folosește Revoluția, dacă națiunea trebuie să cadă din nou sub jug”? Și-n tot cursul veacului al nouăsprezecelea n'a lipsit să se pue asemenea întrebare, pe care fricoși și îmbuibăți au exploatat-o cît le-a plăcut ca argument în potriiva tuturor revoluționarilor. La ce folosește revoluția, cele spuse până acolea răspund. Și numai cei cari n'au văzut în Revoluție de cît o schimbare de guvern, cei cari habar n'au de opera ei economică și de opera ei educativă, numai aceia pot pune asemenea întrebare.

Franța, pe care o găsim în cele din urmă zile din veacul al optsprezecelea, în momentul loviturii de Stat din optsprezece Brumar, nu mai ie Franța dinainte de 1789. Aceasta din urmă, cumplit de săracă precum iera, cu o treime din populație suferind în fie-care an de lipsă, ar fi suportat oare războaiele napoleoniene, venite în urma grozavelor războaie pe cari trebui să le susție Republica în 1792-1799, cînd avea întreaga Europă pe cap? De la 1792-1793, se constituie altă Franță. Lipsa bîntue în mai multe departamente, și mai cu samă după lovitura de Stat din Thermidor, după desființarea prețului *maximal* asupra alimentelor, lipsa se face în toată grozăvia simțită. Sînt departamente cari nu produc bucate de-ajuns pentru hrană, și cum războiul merge-nainte și toate mijloacele de transport sînt absorbite de el, firește că bîntue lipsa în aceste departamente. Dar totul cată a dovedi că ori-cum Franța produce acum cu mult mai multe bucate de cît producea în 1789.

Nici o dată n'a avut loc o muncă mai viguroasă de cît aceea din 1792, zice Michelet, cînd țăranul trăgea brazda pe pămînturile ce le luase înapoi de la boeri, de la mînăstiri, de la biserici, și cînd striga, *Hăis, Prusie, cea, Austrie*, îmboldindu-și boli. Nici o dată nu s'a desfundat atîta pămînt ca-n timpul acestor ani de revoluție, ceea ce sînt siliți să recunoască și scriitorii regaliști. Cea dintăi bună recoltă, din 1794, aduse îmbielșugarea în cele două treimi din Franța. Bineînțeles, la sate, pentru-că orașele ierau mereu amenințate să rămie fără bucate. Nu că bucatele ar fi lipsit în Franța, sau municipalitățile san-culote n'ar fi luat măsuri să nutrească pe cei cari nu găseau să muncească, ci din pricină că toate vîtele de povară neprinse la muncă ierau rechiziționate să ducă provizii și muniții celor paisprezece armate Republicane.

În cei patru ani de Revoluție se născuse o altă Franță. Pentru întăcea dată de veacuri *țăranul mîncea să se sature*. Iși îndrepta spinarea plecată. Outeza să vorbească. Cetiți rapoartele amănunțite asupra întoarcerii lui Ludovic al XVI-lea, adus captiv de la Varenne la Paris, în Iunie 1791, și spuneți dacă asemenea lucru, dacă atîta interes pentru cauza publică, dacă atîta devotament pentru iea și dacă atîta independență de judecată, ar fi fost cu puțință înainte de 1789.

Datorită acestei nouă nașteri a putut Franța să ducă războaiele Republicei și războaiele lui Napoleon și să ducă principiile Marelui Revoluții în Elveția, în Italia, în Spania, în Belgia, în Olanda, în Germania, până la hotarele Rusiei. Și cînd, după atîtea războaie, după ce urmărim armatele franceze până-n Egipt și până la Moscova, ne așteptăm să găsim în 1815 o Franță sărăcită, redusă la o cumplită mizerie, devastată, găsim țarinele, chiar cele din Răsărit și din Jura, cu mult mai zîmbitoare de cît ierau pe timpul cînd Pețion, arătînd lui Ludovic al XVI-lea bogatele țărături ale Marnei îl întreba dacă iera pe lume o împărăție mai frumoasă de cît

aceea, pe care regele n'o voise ? Vlaga lăuntrică a satelor sale i-atît de mare în cît în cîți-va ani Franța ajunge țara țăranilor înstăriți și nu tirziu se descopere că cu toate lăsarile de sînge, cu toate pierderile, prin *rodnicia iei*, iea-i țara cea mai bogată din Europa. Bogățiile iei, dînsa nu le scoate din Indii sau din comerțul îndepărtat, ci din pămîntul iei, din iubirea iei de pămînt, din iscusința-i și din industria iei...

Iată efectul Revoluției. Și dacă o privire distrată nu vede în Franța napoleoniană de cît iubirea de glorie, istoricul descopere că chiar războaiele pe cari Franța le duce-n această perioadă, iea le duce ca să-și asigure roadele *Revoluției* : pămînturile luate înapoi de la boeri, preoți, bogătași : libertățile recucerite de la despotizm, de la Curte. Dacă Franța ie gata să sîngereze din nou, numai pentru a împiedica ca Germanii, Englezii și Rușii să-i impue un Ludovic al XVIII-lea, ie că dînsa vrea să împiedice ca întoarcerea emigraților regalști să nu însemne rîpirea de cătră „foști”, rîpirea pămînturilor acum udate de sudoarea țăranilor, rîpirea libertăților, acum udate de sîngele patrioților. Și Franța luptă atît de bine, vreme de două-zeci și trei de ani, în cît cînd ie silită să primească pe Burboni, iea le impune condiții : Burbonii vor putea să domnească, dar pămînturile vor rămînea ale celor cari le-au luat de la boerii feodali înapoi. Chiar nici Teroarea albă a Burbonilor n'avea să cuteze să se atingă de iele. Vechiul regim nu va mai putea să fie restabilit.

Iată ce se cîștigă cînd faci o Revoluție.

Dar mai iese și alta de luat aminte.

În istoria popoarelor vine o perioadă cînd în toată viața națiunii se impune o adîncă schimbare. Regalitatea despotică și feodalitatea în 1789 ierau pe moarte : nu mai lera cu putință să fie menținute, trebuia să se renunțe la iele.

Două căi înse se deschideau : reforma sau revoluția.

Ie totdeauna un timp cînd reforma ie cu putință. Dar dacă

nu se profită de timpul acesta, dacă se ține cu ori-ce preț să se reziste cerințelor vieții noi, până ce singele trebuie să curgă în stradă, ca la 14 Iuliu 1789, atunci avem Revoluția: O dată Revoluția, iea trebuie neapărat să se dezvolte până la cele mai depărtate urmări ale ei, cu alte cuvinte până la punctul până la care ie în stare s'ajuugă, *fie și vremelnice măcar*, fiind dată starea spiritelor din acest moment al istoriei.

Dacă reprezentăm încetinelul progres al unei perioade de evoluție printr'o linie ce-am trage-o pe hîrtie, vom vedea această linie urcîndu-se treptat, încet-încet. Vine Revoluția; linia face un salt, se ridică de-o dată. Se ridică, în Englitera, până la Republica puritană a lui Cromwell: în Franța până la Republica san-culotă din 1793. La această înălțime înse progresul nu se mai poate menține: puterile vrăjmașe se intrunesc să-l răstoarne. Așa-că, după ce s'a ridicat la asemenea înălțime, Republica cedează: linia se coboară. Vine reacția. În politică, cel puțin, linia progresului se coboară destul de jos. Dar încetul cu încetul iear se ridică, și cînd se face pacea, în 1815 în Franța, în 1688 în Englitera, și una și alta sint la un nivel cu mult mai ridicat de cît înaintea Revoluției.

Evoluția începe din nou: linia noastră prinde din nou să se urce încet-încet. Această urcare va avea loc înse de la un nivel cu mult mai înalt de cît acel la care se afla înainte de Revoluție, și urcarea mult mai repede îi va fi.

Asta-i o lege a progresului omenesc, ca și-a progresului fiecărui individ. Istoria modernă a Franței, care trece prin Comună ca să ajungă la a treia Republică, confirmă această lege.

Opera Revoluției franceze nu se mărginește înse numai la aceea ce-a dobîndit și la aceea ce s'a menținut în Franța: iea mai ie și-n principiile pe cari le-a trecut veacului următor.

O reformă rămîne pururea un compromis cu trecutul. Dar un progres săvîrșit pe cale revoluționară ie pururea o făgă-

dure de alte progrese. Dacă Marea Revoluție franceză rezumează un veac de evoluție, iea-i aceea ce dă la rîndu-i programul evoluției care se va îndeplini în tot cursul veacului al nouăsprezecelea. Ie o lege a istoriei, ca perioada de o sută sau o sută treizeci de ani, mai mult sau mai puțin, care se scurge între două mari revoluții, să-și primească caracterul de la revoluția prin care această perioadă a început. Popoarele se silesc să realizeze în așezămintele lor moștenirea lăsată de revoluția din urmă. Tot ce aceasta n'a putut să pue în practică, toate marile idei cari au fost puse în circulare în timpul mișcării, și pe cari Revoluția n'a putut sau nu s'a priceput să le dea viață, toate încercările de reconstruire sociologică ieșite la iveală în timpul Revoluției, toate acestea vor fi cuprinsul evoluției din epoca de după Revoluție. Pe lângă acestea se vor mai adăoga toate ideile noi pe cari această evoluție le va face să izvorască, cînd va căuta să pue în practică programul moștenit de la ultima revoluție. O nouă mare revoluție va avea loc la altă nație, și aceasta, la rîndu-i, va pune problema, pentru veacul cel următor.

Acesta a fost până acuma mersul istoriei.

Două mari cuceriri caracterizază într'adevăr veacul care s'a scurs de la 1789-1793. Și una și alta din Revoluția franceză purced, revoluție care și-a însușit opera Revoluției engleze, lărgind-o și înviorînd-o cu tot progresul îndeplinit de cînd burghezia engleză și-a decapitat regele trecînd puterea în minele Parlamentului. Aceste două mari cuceriri sînt desființarea șerbiei și desființarea puterii absolute, cari au dat individului libertăți personale la cari șerbul și supusul regelui nu cuteza nici să viseze măcar, și cari au adus, tot o dată, dezvoltarea burgheziei și a regimului capitalist.

Cuceririle astea reprezintă opera cea mai de căpetenie a veacului al nouăsprezecelea, începută în Franța în 1789, și care se răsplindește acum în întreaga Europă.

Opera de dezrobire, începută în 1789 de țărani francezi, fu dusă mai departe în Spania, în Italia, în Elveția, în Germania, în Austria, de armatele de san-culoși.

Încă din prima jumătate a veacului al nouăsprezecelea s'ar fi isprăvit cu șerblea în Europa, dacă burghezia franceză, ajungând la putere în 1794 peste cadavrele anarhiștilor, Cordelierilor și Jacobinilor, n'ar fi împiedicat avântul revoluționar, n'ar fi restabilit monarhia și n'ar fi aruncat Franța în brațele scamatorului imperial, întâiul Bonaparte. Ex-generalul san-culoșilor se grăbi să restaureze aristocrația, îmboldirea înse fusese dată și așezământul servajului primise o lovitură mortală. Iel fu desființat în Italia și în Spania, cu toată biruința vremelnică a reacțiunii. Serios atins în Germania încă din 1811, iel dispăru definitiv în 1848. Rusia se văzu silită să-și emancipeze iobagii în 1861, iear războiul din 1877—1878, puse capăt iobăgiei în peninsula Balcanică,

Ciclul i-acuma îndeplinit. Dreptul boerului asupra persoanei țaranului nu mai există în Europa, chiar acolo unde răscumpărarea drepturilor feudale nu s'a săvârșit pe deplin.

Țăranul francez, revoltându-se, acum o sută de ani, împotriva boerului care-l trimetea să bată lazurile ca să împiedice broaștele de-a orăcăi ca să-i turbure somnul, țăranul francez a dezrobit și pe țărani din Europa. Arzând hîrjoagele în care li iera consemnată supunerea, dînd foc castelelor și executînd vreme de patru ani pe boeri cari nu voeau să-l recunoască drepturile lui omenești, iel a zguduit omenirea întreagă, astăzi peste tot liberată de așezământul umilitor al șerblei sau iobăgiei.

Desființarea puterei absolute, pe de altă parte, într-o sută de ani a făcut și iea încunjurul Europei. Atacă încă din 1648 în Engliera și învînsă în 1789 în Franța, puterea regală de drept divin doar în Rusia dacă a dăinuit până-n timpul din urmă.

Aşa-că, în privința asta, Revoluția din 1789—1793 și-a îndeplinit opera. Egalitatea în fața legii și guvernul reprezentativ, Europa le are, cel puțin în codurile ei...

Regele absolut, stăpîn al supușilor săi, și boerul, stăpîn al pămîntului și al țaranilor săi prin dreptul nașterii, au dispărut. Burghezia domnește în Europa.

Marea Revoluție ne-a mai lăsat înse și alte principii, de-o însemnătate cu mult mai mare: principiile comuniste. Știm cum a căutat, în tot timpul Revoluției, ideea comunistă să-și facă loc, și, după căderea Girondinilor, cite încercări, une-ori întinse de tot s'au făcut în direcția comunizmului. Fourierismul se trage în linie directă pe de o parte din L'Ange, iar pe de altă din Chalier. Babeuf ie copilul direct al ideilor de cari ierau împătimit masele populare în 1793. Babeuf, Buonarroti, Maréchal, n'au făcut de cît să sistematizeze întru cit-va, sau mai curînd să expue într'o formă literară aceste idei. La rîndul lor societățile secrete ale lui Babeuf și Buonarroti dădură naștere societăților secrete ale „comuniștilor-materialiști”, în cari Blanqui și Barbès conspiră sub monarhia burgheză a lui Louis-Philippe. În sfîrșit Internaționala își trage obîrșia tot de aici.

Cît despre „Socializm”, a-zi se știe că acest cuvînt a prins să se întrebuițeze pentru a se ocoli cuvîntul „comunizm”, care de la o vreme începuse să fie primejdios, fiind-că societățile secrete comuniste, ajunse societăți de acțiune, ierau urmărite cu-nversunare de burghezia cîrmuitoare.

Aşa-că de la Turbații din 1793 și de la Babeuf din 1795 ie o filiație directă până la Internațională.

O filiație ieste și în idei. Socializmul modern n'a adăogat nimic încă, dar absolut nimic la idelle cari circulau în poporul francez în 1789—1794, și pe cari poporul francez căuta să le pue în practică în anul a II-lea al Republicei.

Socialismul modern a sistematizat numai aceste idei și a găsit argumente în favoarea lor, fie întorcînd în contra economiștilor burghezi unele din propriile lor definiții, fie generalizînd faptele dezvoltării capitalismului industrial.

Ieu voiu afirma înse că, ori-cît de aburos ar fi fost, ori-cît de puțin sprijinit de argumente cu-nfătoșare științifică, și ori-cît de puțină întrebuintare ar fi făcut de jargonul pseudo-științific al economiștilor burghezi, comunismul popular din primul doi ani ai Republicii vedea mai limpede și-și ducea mai adînc analiza de cît socialismul modern. Mai întîl iera comunismul în consumație, comunizarea și naționalizarea consumației, pe care o urmăreau mîndrii republicani din 1793, cînd voeau să întemeeze magazinele lor de bucate în fie-care comună, cînd se dedau unei anchete pentru a fixa „adevă-rata valoare” a lucrurilor de „prima și secunda” necesi-tate, și cînd inspirau lui Robespierre acest adînc cuvînt, că *numai prisosul bucatelor putea fi obiect de comerț*; că *necesarul aparținea tuturor*.

Purces chiar din nevoile vieții zbuciumate din timpul acela, comunismul din 1793, cu afirmarea dreptului tutu-rona la alimente și la pămînt pentru a le produce, cu ne-garea unor drepturi fonciare peste ceea-ce o familie putea însă-și ieia cultiva, ferma de „120 arpente, măsură de 22 picloare”, cu încercarea de-a comunaliza comerțul, acest comunism mergea mai de-a dreptul la fondul lucrurilor de cît toate programele minime și chiar de cît considerațiile maxime din timpul din urmă.

În tot cazul, ceea-ce învățăm astăzi studiînd Marea Re-voluție ie că aceasta a fost izvorul tuturor concepțiilor co-muniste, anarhiste și socialiste din timpul nostru. Cunoaș-tem rău pe mama noastră a tuturor: în mijlocul sanculo-ților de astăzi, înse, pe ieia o găsim, și vedem că avem multe de învățat de la ieia.

Omenirea merge din popas în popas, și popasurile sale sînt însemnate, prin mari revoluții, de sute de ani. După Țările de Jos, după Engllitera, care-și făcu revoluția în 1648-1657, fu rindul Franței.

Fie-care mare revoluție a avut se-nțelege, ce-va original, ce-va aparte. Și Engllitera și Franța au desființat absolutizmul regal. Engllitera s'a ocupat înse mai întâi de toate de drepturile personale ale individului, mai ales în materie de religie, și de drepturile locale ale fie-cărei parohii și ale fie-cărei comuni. Iar Franța și-a îndreptat luarea aminte mai mult asupra chestiei fonciare. Lovind în inimă regimul feudal aceasta a lovit și marea proprietate și-a aruncat în lume ideea naționalizării pămîntului, și-a socializării comerțului și a celor mai de căpetenie industrii.

Care va fi nația care să iee asupra iei sarcina grozavă și glorioasă a viitoare mari revoluții? S'a crezut un moment că Rusia are să fie aceea. Lucrul s'a adeverit. Merge-va iea înse destul de departe ca să-și așeze temeinic bazele iei? Ști-va iea să înlătore greșala adunărilor franceze și da-va iea pămîntul, *socializat*, celor ce vor vol să-l cultive cu brațele lor? Nu ne vine să ne-ndoim.

Orî-ce țară va intra astă-zi pe calea revoluției, va trebui să se împărtășască fără doar și poate din ceea-ce au să-vîrșit înaintașii noștri în Franța. Sîngele vărsat de acești înaintași, pentru omenire iei l'au vărsat. Suferințele îndurate, le-au îndurat pentru omenirea întreagă. Luptele lor, idelle ce le-au vînturat, ciocnirea acestor idei, toate astea patrimonul omenirii acuma sînt. Toate astea au dat roade și vor mai da, și mai multe, și mai frumoase, deschizînd omenirei largi orizonturi, cu aceste cuvinte: *Libertate, Egalitate, Fraternitate*, strălucind ca un far spre care ne îndreptăm.

